

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки і психології дошкільної та спеціальної освіти

**«ОСОБЛИВОСТІ ПІСОЧНОЇ ТЕРАПІЇ ЯК МЕТОДУ РОЗКРИТТЯ
ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ
МОВЛЕННЯ»**

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 608 групи
спеціальності 016 Логопедія

Кацел Надія Костянтинівна

Керівник: доц. Костик Л.Б.

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

від «__» _____ 2024 р.

зав. кафедри _____

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Кацел Н.К. Особливості пісочної терапії як методу розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення. -Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ОКР “магістр” зі спеціальності 012. Дошкільна освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024.

У кваліфікаційній роботі теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено особливості впливу пісочної терапії на психоемоційний стан та розкриття творчого потенціалу у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Здійснено теоретичне обґрунтування проблеми формування творчого потенціалу у дітей з мовленнєвими порушеннями засобом пісочної терапії, визначено особливості мовлення у дітей з нормотиповим розвитком та порушенням розвитку зв'язних компонентів мовлення у дошкільників із ЗНМ, розроблено проєкт «Пісочна терапія як засіб створення психоемоційного комфорту та розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення» та досліджено ефективність впливу пісочної терапії на активізацію творчих здібностей дітей та формування у них позитивного ставлення до себе й оточуючого світу.

Ключові слова: пісочна терапія, сендплей, творчі здібності, психоемоційний комфорт, творчий потенціал.

ABSTRACT

Katsel N.K. Peculiarities of sand therapy as a method of revealing creative potential in children with speech disorders. -Manuscript. Qualification work for obtaining the OCR “master” in the specialty 012. Preschool education. Chernivtsi National. University named after Yuriy Fedkovych. Chernivtsi, 2024.

The qualification work theoretically substantiates and experimentally verifies the peculiarities of the influence of sand therapy on the psycho-emotional state and the disclosure of creative potential in preschool children with speech disorders. A theoretical justification of the problem of forming creative potential in children with speech disorders using sand therapy was carried out, the features of speech in children with normotypical development and impaired development of coherent speech components in preschoolers with SNM were determined, the project “Sand therapy as a means of creating psychoemotional comfort and revealing creative potential in children with speech disorders” was developed, and the effectiveness of the influence of sand therapy on the activation of children's creative abilities and the formation of a positive attitude towards themselves and the world around them was investigated.

Keywords: sand therapy, sandplay, creative abilities, psychoemotional comfort, creative potential.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Н.К.Кацел

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	7
1.1. Особливості мовлення у дітей дошкільного віку з нормотиповим розвитком.....	7
1.2. порушення розвитку зв'язних компонентів мовлення у дітей із ЗНМ...	15
1.3. Пісочна терапія як засіб компенсації мовленнєвих порушень у дітей....	23
Розділ 2. ВПЛИВ ПІСОЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА АКТИВІЗАЦІЮ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ТА ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ Й ОТОЧУЮЧОГО СВІТУ.....	29
2.1. Застосування пісочної терапії з діагностичною та терапевтичною метою.....	29
2.2. Сендплей як метод позитивного впливу на психічний розвиток дошкільника.....	36
2.3. Особливості пісочної терапії як методу розкриття творчого потенціалу у дітей з особливими потребами у ЗДО.....	46
Розділ 3. ПРОЄКТ РОЗКРИТТЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ПІСОЧНОЇ ТЕРАПІЇ.....	51
3.1. Етапи проекту «Пісочна терапія як засіб створення психоемоційного комфорту та розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення»	
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність та проблема дослідження. Питання компенсації мовленнєвих порушень у дітей різних вікових груп були і залишаються актуальними для фахівців у галузі педагогіки та психології. Одним із найефективніших засобів, який сприяє комплексному подоланню труднощів у мовленнєвому, когнітивному та фізичному розвитку є арт-терапія. Над розробкою питань щодо застосування арт-терапії у роботі з дітьми різних вікових груп працювало багато науковців. Серед широкого спектра напрямів саме пісочна терапія відіграє чи не найважливішу роль у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, у т. ч. й з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення, через свою багатфункціональність і доступність.

Тож, проблема створення психоемоційного комфорту та розвитку творчості в дитячому колективі є нагальною потребою закладів дошкільної освіти. Для досягнення цієї мети використовуються різноманітні методики (психогімнастика, кольоротерапія, дихальна саморегуляція, пісочна терапія тощо).

Мета пісочної терапії - не змінювати та переробляти дитину, не вчити її якихось поведінкових навичок, а дати їй можливість бути собою. Заняття та ігри з піском піднімають у дітей настрій, викликають радість, дозволяють зробити процес виховання й навчання природним, приносять щастя відкриття й задоволення. Зокрема, істотно посилюється бажання дитини дізнаватися щось нове, експериментувати і працювати самостійно. У пісочниці активно розвивається тактильна чутливість. В іграх з піском гармонійно й інтенсивно розвиваються всі пізнавальні функції (сприйняття, увага, пам'ять, мислення), а також мовлення й моторика. Удосконалюється розвиток наочно-ігрової діяльності, що надалі сприяє розвитку сюжетно-рольової гри та комунікативних навичок поведінки дитини. Пісок і вода здатні стабілізувати емоційний стан вихованців.

В рамках юнгіанського аналітичного підходу виникла техніка «пісочної терапії», яка базується на роботі з символічним змістом несвідомого як джерелом внутрішнього зростання і розвитку. У процесі пісочної гри дитина має можливість проявити свої найглибші емоційні переживання, таким чином вона звільняється від страхів, і пережите нею не розвивається у психічну травму. Завдання пісочної терапії співпадають з внутрішнім прагненням дитини до самоактуалізації, тому вона орієнтована на те, щоб допомогти дитині дошкільного віку. Зокрема, розвинути позитивну Я-концепцію, виробити здібність до самосприйняття, у своїх діях і вчинках стати відповідальнішою і розвинути свої навички та сензитивність до процесу подолання труднощів, а також повірити в себе та підвищити свою самооцінку.

Представники юнгіанської школи займалися розробкою концепції «пісочної терапії». Вони створили систему пісочних ігор, спрямованих на навчання та розвиток особистості, щоб використовувати унікальні можливості піску на практиці. Зокрема, сучасні вчені, психологи, педагоги: Т. Грабенко, Н. Дикань, Т. Зінкевич-Євстігнеєва, М. Кисельова, Т. Гречишкіна, Л. Лебедева, Н. Маковецька, А. Коваленко, Н. Юрченко, Н. Мірошніченко, Н. Сакович, Л. Шик, та ін. досліджують питання запровадження ідей юнгіанської пісочної терапії (sand play) у роботу з дошкільниками, які мають різні соціально-психологічні проблеми розвитку.

Проте проблема розкриття творчого потенціалу засобом пісочної терапії у дітей з порушеннями мовлення не була предметом окремого дослідження, що й зумовило вибір теми магістерської роботи: *«Особливості пісочної терапії як методу розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення»*.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити особливості впливу пісочної терапії на психоемоційний стан та розкриття творчого потенціалу у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Об'єкт дослідження – процес розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – особливості формування творчості засобами пісочної терапії у дошкільників із мовленнєвими порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичне обґрунтування проблеми формування творчого потенціалу у дітей з мовленнєвими порушеннями засобом пісочної терапії.
2. Визначити особливості мовлення у дітей з нормотиповим розвитком та порушенням розвитку зв'язних компонентів мовлення у дошкільників із ЗНМ.
3. Розробити проєкт «Пісочна терапія як засіб створення психоемоційного комфорту та розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення».
4. Дослідити ефективність впливу пісочної терапії на активізацію творчих здібностей дітей та формування у них позитивного ставлення до себе й оточуючого світу.

Методи дослідження Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс теоретичних й емпіричних методів: теоретичний аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження; індивідуальні бесіди з вихователями, батьками, дітьми дошкільного віку, анкетування, тестування, аналіз продуктів творчої діяльності дітей, були обрані з урахуванням мети та завдань. Серед цих методів можна виокремити такі: метод аналізу науково-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження, порівняння, описовий метод, метод узагальнення; емпіричні: спостереження, опитування, тестування та ін.

Теоретичне значення магістерської роботи полягає в тому, що в ній обґрунтовано, проаналізовано й узагальнено вплив пісочної терапії на розкриття творчого потенціалу у дошкільників з порушеннями мовлення.

Практичне значення дослідження. Результати даної роботи можуть

бути використані вихователями дитячих дошкільних установ у навчанні та вихованні дошкільнят з метою оптимізації їх пізнавального й особистісного розвитку. Впровадження пісочної терапії в практику роботи дошкільних навчальних закладів сприятиме розвитку творчої уяви, фантазії, розширенню емоційної сфери, релаксації психологічного тону дошкільнят.

База дослідження: Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №5 «Мальва» м. Чернівці.

Структура та обсяг магістерської роботи

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

1.1. Особливості мовлення у дітей дошкільного віку з нормотиповим розвитком.

Як вважають науковці, «спілкування в психічному розвитку дитини відіграє вирішальну роль, так як не тільки збагачує зміст дитячої свідомості, сприяє набуттю нових знань, умінь та навичок, а й детермінує структуру свідомості, виявляє опосередковану будову вищих, специфічно людських процесів» [8, с. 78].

На думку У.Давидової, «продуктом спілкування є «спільний результат», заради якого й відбувалося спілкування: отримання нової інформації, її обговорення, розподіл обов'язків у спільній діяльності, емоційна підтримка, налагодження стосунків і, головне, творення образу самого себе та інших учасників. Спілкування як діяльність, зорієнтована на іншу людину, має діалогічну структуру. Із лінгвістичного погляду продуктом спілкування є мовленнєвий текст у формі діалогу. Діалогічне мовлення – це процес взаємодії двох учасників спілкування. Тому, в межах мовленнєвого акту, кожен з учасників по черзі виступає як слухач і як мовець. Варто зауважити, що під час діалогічного мовлення перший мовець задає тему розмови, та дає інформацію, а другий мовець аналізує його і на основі цього дає свою репліку» [27].

Проблему розвитку діалогічного мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку вивчали та досліджували: Л. Виготський, О. Лурія, А. Богуш, Н.Луцан, Т. Піроженко, Д. Ельконін, М. Лісіна, М. Попова та інші.

Зокрема, А. Богуш, Н.Луцан та ін. зауважують, що «діалогічне мовлення – цілеспрямований процес мовленнєвої взаємодії дітей у системах: «вихователь-діти», «діти-вихователь», «діти-діти», «діти-батьки», «батьки-діти», встановлення і підтримка контактів з іншими мовцями з допомогою

мови і немовних засобів у процесі безпосереднього спілкування (обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками, результатами діяльності), спрямованого на підтримку розмови, тобто на сам комунікативний акт» [9, с. 19].

Дослідники відзначають, що «зміст і форма діалогічного мовлення у спілкуванні дитини з ровесниками та дорослими істотно відрізняються. Так, діалоги в системі «дитина-дитина» відрізняються більш повним та активним застосуванням різноманітних мовленнєвих засобів, характеризуються зрозумілістю, зв'язністю, правильністю порівняно до діалогів у системі «дитина-дорослий». У розмові з дорослим дитина не прагне бути зрозумілою, адже дорослий розуміє дитину в будь-якій ситуації. Одноліток не буде намагатися правильно зрозуміти незрозуміле, він вимагає, щоб усе було чітко та ясно висловлено. Потреба у спілкуванні з іншими дітьми спонукає малюка до мовленнєвої активності» [22, с. 26].

Діалогічне мовлення, як і монологічне, вважає О.Гінжелюк, «характеризується зверненістю. Спілкування, як правило, проходить у безпосередньому контакті учасників, які добре обізнані з умовами в яких відбувається комунікація. Діалог передбачає зорове сприйняття співрозмовника й певну незавершеність висловлювань, що доповнюються позамовними засобами спілкування (мімікою, жестами, контактом очей, інтонацією, позами співрозмовників). З їх допомогою мовець виражає свої бажання, сумніви, припущення» [20].

Як вважає М. Лісіна, «засоби спілкування поділяються на три категорії:

- експресивно-мімічні (погляд, усмішка, міміка, експресивні жести, пози);
- предметно-дійові (рухи, зміна положень, пози, дії);
- мовленнєві (репліки, запитання-відповіді тощо» [43].

Найбільш соціально значущою для дошкільників є діалогічна форма спілкування. Дослідниця зауважує, «що в дитини від народження до семи років виникають і розвиваються чотири форми спілкування: - ситуативно-особистісна; - ситуативно-ділова; - позаситуативно-пізнавальна; - позаситуативно-особистісна.

Перша форма спілкування малюка з дорослим – ситуативно-особистісна. Якщо дитина дивиться в очі дорослого і відповідає усмішкою на його усмішку, адресує йому рухове похвалювання, вокалізацію, то ситуативно-особистісна форма спілкування вважається сформованою. Змістом потреби у спілкуванні є прагнення доброзичливої уваги. Мотив спілкування – особистісний.

Для немовляти до півроку спілкування – провідна діяльність. Функцію спілкування здійснює комплекс похвалювання. А відбувається спілкування за допомогою експресивно-мімічних засобів. Орієнтовно із шести місяців ситуативно-особистісна форма спілкування збагачується новим компонентом, ускладнюється і стає ситуативно-діловою. Нова форма розгортається у процесі маніпулятивних дій, які малюк виконує разом із дорослим і при цьому задовольняє нову потребу – в співробітництві. Дитині потрібно, щоб дорослий цікавився її діяльністю і брав у ній безпосередню участь. У спілкуванні малюка переважають ділові мотиви, а у дорослому він бачить помічника, учасника та організатора спільних дій. Експресивно-мімічні засоби доповнюються предметними діями, першими словами і словами-реченнями дитини. Ситуативно-ділова форма спілкування зберігається до трьох років.

У молодшому дошкільному віці з практично-пізнавальної діяльності малюка за участю дорослого виникає позаситуативно-пізнавальна форма спілкування. Допитливість спонукає дитину ставити дорослому щоразу складніші запитання, а спілкування з ним стає шляхом до розуміння явищ і проблем. Провідним у спілкуванні стає пізнавальний мотив, а дорослий виступає вже як ерудит, здатний відповісти на будь-які запитання дошкільника

і оцінити його розумові зусилля. Така співпраця набуває позаситуативно-теоретичного спрямування, оскільки питання, що обговорюються, часто виходять за межі конкретної ситуації. Наприкінці дошкільного віку з'являється найвища форма спілкування дитини з дорослим – позаситуативно-особистісна, формування якої пов'язане з подальшим розвитком малюка, змінами в його життєвій позиції. Дошкільник намагається брати участь у житті людей, близьких і знайомих, виявляє цікавість до всього, що відбувається навколо нього: занять дорослих, їхніх взаємини, дозвілля тощо. Увага дитини зосереджується на соціальному середовищі. У старшого дошкільника діють різні мотиви спілкування: від ситуативно-ділових до найскладніших пізнавальних і особистісних, не пов'язаних прямо з досягненням практичного результату» [42].

Науковцями встановлено, що ранній і молодший дошкільний вік – це вік діалогічного мовлення. Саме на другому році життя у дитини з'являються перші запитання і особливо активізуються у другій половині другого року життя.

Як зауважує А.Богущ, «перші запитання у формі однослівного питального звертання з'являються в 1 рік 4 місяці, перші цілком оформлені запитання – в 1 рік 9-10 місяців. У віці 1,6-2 роки запитань ще мало всі вони мають інформаційний характер і більшість запитань (80%) стосуються місця знаходження близьких людей та назв предметів (Наприклад, "Де мама?", "Хто це?", "Що це?").

У діалогічному мовленні мотивом висловлювання є бажання дитини відповісти на запитання співрозмовника і вона потребує власного спеціального мотиву, який би стимулював її до активного висловлювання. Це перша стадія діалогічного спілкування, яке зароджується на початку другого року життя. Для подальшого розвитку діалогу потрібно стимулювати відповідну мотивацію спілкування, тобто стимулювати діяльність,

спрямовану на розв'язування різних завдань соціально-побутового характеру в процесі взаємодії з іншими людьми.

Основною формою спілкування у дітей третього року життя, як і на 2 році залишається діалогічне мовлення. Після 2-х років діалог у мовленні дітей займає 80%. Діти цього віку використовують такі форми діалогу: звернення до інших і відповіді на запитання дорослих; діалог між декількома дітьми; діалог між дорослим і дитиною. Пізніше впродовж 3 року життя з'являються звернення до інших у різних формах: наказ, заборона, дозвіл, скарга, заклик, наслідування» [5, с.103-105].

У діалогічному спілкуванні володіння мовленням інтегрується з умінням застосовувати його для комунікації у різноманітних ситуаціях. Комунікативна взаємодія, визначає характеристики діалогічного мовлення, різновидом якого є розмовне або спонтанне мовлення. Важливим у зв'язку з обговоренням сутності діалогічного мовлення є з'ясування поняття «розмовне мовлення». Діти дошкільного віку опановують, насамперед, розмовним стилем мовлення, який характерний для діалогічного мовлення.

Педагоги вважають, що одне з головних завдань мовленнєвого розвитку дошкільників – оволодіння зв'язним діалогічним мовленням. Їх успішне вирішення залежить від багатьох умов (мовного середовища, соціального оточення, сімейного благополуччя, індивідуальних особливостей особистості, пізнавальної активності дитини), які необхідно враховувати в процесі цілеспрямованого мовного виховання.

Зокрема, на їх думку, «за традиційною системою навчання для більшості дітей характерний низький рівень розвитку навичок діалогічного мовлення. Для формування діалогічного мовлення необхідним є цілісний підхід, оскільки повноцінний діалог неможливий без встановлення діалогічних відносин, формування ініціативної та активно відповідної позиції, партнерських відносин. Водночас оволодіння діалогом неможливе без

опанування мови та засобів невербальної комунікації, виховання культури мовлення (чистої звуковимови, чіткої дикції, інтонаційної виразності, лексичної точності, граматичної правильності). Довгий час у методиці розглядалося питання щодо визначення необхідності навчання дітей діалогічного мовлення, якщо вони оволодівають ним спонтанно у процесі спілкування з оточуючими. Практика та спеціальні дослідження доводять, що у дошкільників необхідно розвивати в першу чергу ті комунікативно-мовленнєві вміння, які не формуються без впливу дорослого» [5].

У Базовому компоненті дошкільної освіти про зміст діалогічної компетенції зазначено: «Дитина вільно, невимушене вступає в розмову з дітьми, дорослими (як знайомими, так і незнайомими), підтримує запропонований діалог відповідно до теми, не втручається в розмову інших. Будує запропонований діалог відповідно до ситуації, відповідає на запитання, звернені до дитини, за змістом картини, художніх творів. Виконує словесні доручення, звітує про їх виконання; вміє запитати, відповісти на запитання, заперечити, подякувати, вибачитися, розповісти про себе, започаткувати діалог; передавати словами і мімікою свою готовність спілкуватись, обмінюватись інформацією, брати почуте до уваги, домовлятися; ввічливо ставиться до партнерів по спілкуванню; виявляє свою зацікавленість у розмові, щирість висловлювання, враховує емоційний стан співрозмовників; розуміє, що словом можна не лише підняти настрій, але й образити; вживає лагідні, пестливі слова» [2, с. 19].

Згідно програми розвитку дошкільного віку «Я у світі», «дитина володіє навичками мовленнєвої культури: слухає іншого, не перебиваючи; говорить спокійним, лагідним тоном, не поспішаючи, дивиться в очі співрозмовнику; звертається до нього за потреби; за допомогою мовленнєвих засобів та форм заявляє про себе; виражає свої думки, почуття, бажання, ставлення; оцінює ставлення до себе; намагається самоствердитися; проявляє інтонаційну

виразність. Використовує у спілкування різні засоби – словесні, мімічні, пантомімічні» [64, с. 313].

У програмі А. Богуш «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку», «завданнями розвитку діалогічного мовлення передбачено:

- а) учити дітей відповідати на запитання та звертатися до інших із запитаннями;
- б) підтримувати розмову та продовжувати її відповідно до ситуації спілкування;
- в) виявляти ініціативу в розмові з дорослими та дітьми;
- г) будувати діалог на запропоновану тему» [6, с. 30; 19, с. 26].

На шостому році життя, зауважує О. Денисенко, «мовлення стає засобом спілкування між однолітками та дорослими. Мовленнєве спілкування стає невід'ємною частиною для дитини. Період його інтенсивного розвитку вважається в нормі – п'ятий рік життя. На шостому році відбувається удосконалення та розширення мовленнєвого спілкування. Мовлення дітей старшого дошкільного віку (5-7 років) з нормотиповим розвитком досягає високого рівня розвитку. Засвоєння звукового, граматичного мовлення і збагачення словника позитивно впливає на розвиток діалогічного мовлення.

За кількісною та якісною характеристикою словник дитини досягає такого рівня, що вона може вільно спілкуватися з дорослими і дітьми, підтримувати розмову на будь-яку тему, що в межах розуміння дитини. У дітей з'являються такі форми діалогічного мовлення, як мовлення-пояснення, мовлення-міркування, ситуативні мимовільні висловлювання (непідготовлене мовлення), а також типи діалогічного мовлення: діалог етикетного характеру, діалог-розпитування, діалогдомовленість, діалог-обмін враженнями.

У старшому дошкільному віці дитина з нормотиповим розвитком диференційовано використовує монологічне та діалогічне мовлення, здатна до ініціювання розмови з дорослим та однолітками. Найбільш сприятлива для розвитку комунікабельності є ситуація, в якій слід партнерові по грі або

дорослому щось роз'яснити, переконати його. Активність і самостійність у діяльності полегшує дітям засвоєння мовлення: спілкування з дорослими та однолітками, уміння зрозуміло висловити власне судження, супроводжувати мовленням свої дії. Завдяки цьому у старшому дошкільному віці для дитини характерна висока мовленнєва активність» [28, с.17-18].

Провідним типом спілкування дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, переконана А.Богущ, «виступає спілкування з однолітками, вони є ініціаторами встановлення мовленнєвих контактів з іншими дітьми, виявляють ініціативу в спілкуванні з дорослими, звертаються до них з різного типу запитаннями. Будують діалог у стимульованому мовленні на запропоновані теми. Використовують звертання, вставні слова у першій репліці діалогу та частки (стверджувальні, заперечні) у другій репліці діалогу. Використовують без нагадування ввічливі слова та форми мовленнєвого етикету відповідно до ситуації спілкування (привітання, прощання, знайомство, вибачення, подяки, прохання, зустрічі, компліменту). Підтримують розмову, що виникла між 3-5 дітьми, відповідають на запитання за змістом картин, художніх творів. Відповіді на запитання розгорнуті з монологічними вставками. Виконують словесні доручення, звітують про його виконання, передають діалог попереднього спілкування, що виник у процесі виконання доручення» [7, с. 114-120].

Г. Леушина, М. Лісіна та інші стверджують, «що у процесі спілкування діти можуть відповідати досить точно, коротко або розгорнуто, залежно від ситуації, зрозуміло для оточуючих. Вони здатні брати активну участь у бесіді, висловлювати доречні репліки, вчасно реагувати на чужі, формулювати запитання. Характер діалогу дітей певною мірою залежить від змісту їхньої спільної діяльності» [42].

Численні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців (О. Коненко, С. Ласунова, Т. Постоян, О. Смірнова, О. Ушаковата та ін.) доводять, «що на шостому році дошкільник може послідовно й чітко скласти описову та

сюжетну розповідь на запропоновану тему, може висловлювати міркування, переконливо аргументувати доведення. Приблизно до шести років формування мовлення дитини в лексико-граматичному плані вважається закінченим (А. Богуш, К. Крутій, Є. Соботович, В. Тищенко, В. Тарасун, Т. Філічева, М. Фомічова, Г. Чиркіна та ін.)» [70, с. 8].

За висновками вчених (А. Арушанова, Н. Луцан, Л. Фесенко, Г. Чулкова), «діалог дошкільників під час гри містить елементарні репліки судження, репліки-обґрунтування і репліки-твердження, а в умовах спеціального навчання, діалогічне спілкування привчає дитину контролювати та уточнювати сказане, ставити запитання, аргументувати свій погляд на те чи інше явище, розвивати та доводити свою думку» [19].

Отже, діти старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з нормотиповим розвитком володіють такими формами діалогічного мовлення як мовлення-пояснення, мовлення-міркування, а також ситуативні мимовільні висловлювання (непідготовлене мовлення), можуть вільно спілкуватися з дорослими і дітьми, підтримувати розмову на будь-яку тему, що в межах їхнього розуміння та використовують такі типи діалогічного мовлення як діалог етикетного характеру, діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обмін враженнями.

1.2. Порушення розвитку зв'язних компонентів мовлення у дітей із ЗНМ.

У дітей із типовим розвитком комунікативні уміння та навички формуються послідовно, на основі пристосування до потреб спілкування.

У дітей дошкільного віку із ЗНМ, переконані І. Марченко, Т. Філічова, Г. Чиркіна, Л. Трофименко та ін. «комунікативні уміння і навички формуються в недостатньому обсязі і якості, а процес їх формування відбувається у більш пізні терміни, ніж у дітей із типовим розвитком. Недоліки у формуванні мовних засобів подовжений час не дозволяють таким дітям активно

включатися у мовленнєве спілкування та гальмують їх емоційно-психологічний розвиток» [70, с. 100-101].

Більшість таких дітей, зауважує Л.Трофименко, «користуються фразовим мовленням, адекватно відповідають на питання, можуть з допомогою побудувати власне висловлення в межах близької їм теми, але з елементами аграматизмів. На фоні розгорнутого мовлення відмічаються елементи ситуативності, утруднення у використанні варіантів складних речень, особливо у спонтанному мовленні. Вони можуть відповісти на питання про сім'ю, знайомі об'єкти навколишнього, бесідувати за картинкою. Але у таких дітей відзначається недостатній рівень володіння мовленнєвими навичками, мовленнєва активність знижена, самостійне спілкування залишається утрудненим. Особливість і взаємозумовленість мовленнєвих і комунікативних умінь виявляються в обмеженому словникові та кількості дієслів в активному мовленні, своєрідності висловлювання. Це перешкоджає повноцінному спілкуванню дітей з ровесниками і дорослими, спричиняє бажання уникати спілкування і призводить до несформованості засобів комунікації – діалогічного мовлення.

Рівень самостійності при спонтанних висловлюваннях недостатній, діти періодично потребують смислової опори, допомоги дорослого, нерідко їх висловлювання носять фрагментарний характер. У процесі розповіді з'являються паузи між частинами речення і короткими фразами. У своїх відповідях на питання діти нерідко лише перераховують предмети, їх дії; увага у них повертається до другорядних деталей, випускаючи головне у змісті.

Внаслідок затримки мовленнєвого розвитку, низької пізнавальної активності одні діти майже не ставлять запитань, вони повільні, пасивні, з уповільненим мовленням; інші, навпаки, ставлять запитання, спрямовані на зовнішні, несуттєві ознаки предметів і явищ. Однак і на поставлені запитання вони не чекають відповіді. Нерідко діти із ЗНМ намагаються уникнути мовного спілкування. У тих випадках, коли мовний контакт між дитиною і

однолітком або дорослим виникає, він виявляється дуже короткочасним і неповноцінним» [70, с. 137].

Т. Філічова, Г. Чиркіна відзначають, що «у дітей із ЗНМ на фоні розгорнутого мовлення відмічаються окремі відхилення у розвитку кожного із компонентів мовленнєвої системи. Прості речення в самостійних розповідях нерідко складаються з підмета, присудка, додатка, що пов'язане із недостатнім засвоєнням прикметників, числівників, прислівників, дієприслівників, прислівників. Часто у них спостерігаються одноманітність та неточність у вживанні узагальнюючих слів, відтінки значень, назви явищ природи, а також абстрактні поняття. Структура складнопідрядних речень у ряді випадків виявляється спрощеною (Таня малювала будинок, а Мишко ліпив гриб). Недостатньо засвоєні розділові, протиставні сполучники. Розуміючи залежність між окремими подіями, діти не завжди правильно використовують форму складнопідрядних речень (Олівець зламався, як я багато малювала)» [70, с. 33].

За дослідженнями вчених Ю. Рібцун, Р. Лєвіної, Є. Масюкової, та ін. зв'язне мовлення включає в себе формування монологічних типів мовлення (міркування, опис, розповідь (повідомлення)). Розвиток описового мовлення залежить від особливостей формування зв'язного мовлення. Його порушення спостерігаються у дітей з різними вадами мовленнєвого розвитку [55, с. 150-152].

Варварук М. вважає, що «розвиток зв'язного мовлення потребує наявності в дитини достатнього словникового запасу, володіння граматичною будовою мовлення, уміння логічно пов'язувати частини тексту та відповідно плану формувати розповіді та описи, уміння визначати головне, порівнювати, співвідносити та аналізувати» [13].

Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) являє собою різні складні розлади мовлення, що призводять до відхилення у формуванні мовленнєвої

діяльності у дітей з нормальним слухом та інтелектом, в наслідок чого порушуються всі компоненти як звукової так і смислової сторони мовлення [33].

Діти із ЗНМ, зауважує Н.Гаврилова, «мають порушення процесів та функцій пізнавальної діяльності, характеризуються недорозвиненням функцій слухо-мовленнєвої та зорово-просторової пам'яті, труднощі у групуванні, порівнянні, узагальненні. У дітей виникають труднощі при втримуванні інформації та спостерігається провідний недорозвиток у просторових уявленнях та формування когнітивної ланки пізнавальної діяльності» [18].

У дітей із загальним недорозвиненням мовлення на ранніх етапах розвитку спостерігаються мовленнєві, психологічні і нейрофізіологічні розлади, при первинно збереженому інтелекті та слуху. У дітей із ЗНМ порушуються всі компоненти мовлення: фонематичні процеси, звуковимова, лексична та граматична будова, зв'язне мовлення. ЗНМ може проявлятися як самостійне порушення мовлення, а також при важких формах порушень мовлення: алалія, афазія, ринологія, дизартрія [18].

ЗНМ відноситься до психолого-педагогічної класифікації порушень мовлення та включає ряд складних порушень мовлення, які виникають внаслідок локального ураження кори головного мозку, та спричиняють порушення формування усіх компонентів мовленнєвої системи.

Найбільш складні порушення мовлення у дітей із ЗНМ спостерігаються, внаслідок уражень мозку в період раннього внутрішньоутробного розвитку (3-4 місяці), певні відділи мозку зазнають при цьому негативних впливів, що в подальшому негативно позначається на мовленні.

За дослідженнями вчених (Р.Левіної, О.Лурія, О.Мастюкової, Є.Соботович, В.Тищенко, Т.Філічевої та ін.), недорозвинення відділів центральної нервової системи (ЦНС), органічне ураження кори головного мозку спричиняють мовленнєво-рухові порушення та відсутність взаємодії

між слуховим та мовленнєво-руховим аналізатором, що обумовлює відхилення в оволодінні звуковим складом слова, формуванні словника, зв'язною мовлення, граматичної сторони мовлення та негативно позначається на читанні та письмі.

Фахівцями визначено дві основні класифікації ЗНМ:

- класифікація загального недорозвинення мовлення Р. Левіної (на основі тяжкості мовленнєвого дефекту);
- класифікація С. Мастюкової (на основі клінічних порушень) [18].

Задорожня В. виділяє такі основні ознаки, які вказують на загальне недорозвинення мовлення, «порушення зв'язку між мовленнєвим та психічним розвитком дитини, початок мовлення у більш пізньому віці (3-4, або після 5-ти років), бідний словниковий запас, труднощі засвоєння лексично та граматичної сторони мовлення, недостатня мовленнєва активність, мовлення малозрозуміле. Дані порушення мовлення негативно відображаються на пізнавальній діяльності дітей, несприятливо поливають на розвиток спілкування з оточуючими, викликають негативні емоції.

Відповідно, дітей із ЗНМ поділяють на три групи: I група - діти із моторною алалією; II група - діти із ускладненим варіантом загального недорозвинення мовлення церебрально-органічного генеза; III група - діти з неускладненим варіантом загального недорозвинення мовлення» [33].

Р. Левіна визначала класифікацію ЗНМ, «яка була складена на основі ступеня тяжкості мовленнєвого дефекту (від відсутності мовленнєвих засобів спілкування до розгорнутого зв'язного мовлення в поєднанні з фонетико-фонематичним та лексико-граматичним недорозвиненням) та виділила рівні загального недорозвинення мовлення. Кожен наступний рівень визначається появою нових мовленнєвих можливостей, підвищенням мовленнєвої активності, мотиваційної основи мовлення та її наочно-сміслового змісту, активізацією компенсаторних функцій» [43].

Діти із ЗНМ першого рівня, «не користуються фразовим мовленням, можуть використовувати лепетні речення. У дітей мовлення відображається у формі звуконаслідувань, наявні загальновживані слова, які можуть застосовуватися у неточних значеннях (не сформовані за структурою і за звуковим складом). Спостерігається низький словниковий запас, пасивний словник переважає над активним (не розуміють значень багатьох слів), розуміння мовлення поза ситуацією досить обмежене, порушена здатність відтворювати звукову і складову структуру слова» [67].

Діти із ЗНМ II рівня мають обмежений словниковий запас (переважають іменники, пізніше з'являються дієслова), не розуміють значення багатьох слів. Діти користуються простими, непоширеними реченнями, наявні труднощі звуковимови та відтворення складової структури слова. Спостерігаються помилки граматичної сторони мовлення: неправильне вживання слів за відмінками, родами, числами, труднощі узгодження прикметників і числівників з іменниками, пропуски та заміни прийменників, використовують малу кількість прикметників. Переважають односкладові та двоскладові слова. У мовленні починають користуватися трискладовою або чотирискладовою фразою.

Мовленнєві можливості дітей із ЗНМ II рівня зростають, користуються мовленнєвими засобами, хоча і спотвореними у граматичному і фонетичному відношені. Діти починають розвивати вміння відповідати на запитання, розповідати про себе, сім'ю, чи події які зустрічалися в житті. Фраза у дітей є аграматичною. Покращується розуміння мовлення. Діти звертають увагу на морфологічні особливості мовлення.

Діти з III рівнем ЗНМ користуються розгорнутим фразовим мовленням, але мають значні лексико-граматичні і фонетико-фонематичні помилки. Словниковий запас не відповідає віку (неправильно називають предмети, що подібні між собою за зовнішніми особливостями, за призначенням, роблять

помилки використання слів у контексті, замінюють слова на словосполучення та речення).

М.Шеремет зауважує, що «при III рівні мовленнєвого недорозвинення в активному словнику переважають іменники та дієслова, які діти використовують досить часто у власному мовленні, в меншій мірі користуються словами, що позначають якості та ознаки предметів. Досить поширеними є лексичні помилки: діти неправильно називають предмети за зовнішніми ознаками; частину предмета замінюють його назвою; замінюють назви предметів на інші, які ситуативно пов'язані з ним. У словнику дітей мало узгоджених понять, часто використовують антоніми (слова протилежні за значенням) та майже не використовують синонімів (слова, різні за звучанням та написанням, але мають близьке або тотожне значення). Характерною для даного рівня є заміна понять великий, малий на довгий, короткий, високий. Рідко використовують прийменники та прислівники.

Монологічне мовлення у них характеризується наявністю простих речень, невмінням розповсюджувати речення і будувати складні речення (складносурядні і складнопідрядні). Не сформоване образне мовлення: не розуміють слова з переносним значенням, порівняння, багатозначні слова, метафори, епітети, прислів'я, приказки, загадки та фразеологізми.

Труднощі в оволодінні дітьми словниковим запасом, граматичною будовою рідної мови і звуковимовою гальмують процес розвитку діалогічного мовлення, і, насамперед, перехід від ситуативної його форми до контекстної. Незважаючи на значне покращення мовленнєвого розвитку старших дошкільників із ЗНМ III рівня, виявляються помітні відмінності в оволодінні ними діалогічним мовленням, недостатній рівень володіння мовленнєвими навичками та знижена мовленнєва активність» [46].

На думку Т. Філічової, «діти з IV рівнем недорозвитку мовлення мають незначні порушення всіх компонентів мовленнєвої системи. Вони розуміють значення слів, але фонематичний образ не утримується у пам'яті, що

призводить до наявності спотворень слів (перестановки, персеверації, парафазії, додавання та пропуски звуків та складів, недостатня диференціація звуків). Спостерігаються труднощі словотворення Вони мають несформовані мовленнєві операції (задум, програмування, відбір та синтез матеріалу), що призводить до труднощів лексичного і граматичного оформлення висловлювання, переказу тексту та складання розповіді за малюнком або серією малюнків» [18].

Рібцун Ю. дослідила, «що у дітей дошкільного віку із ЗНМ усне монологічне мовлення не формується, діти не можуть самостійно складати речення, замінюють слова жестами, втрачають зміст речень, не можуть відтворювати послідовність подій, мають труднощі із визначенням головної думки висловлювання, виникають труднощі у засвоєнні різних форм монологічного мовлення: переказ, описове мовлення, складання розповідей. Діти розуміючи логічну послідовність подій, перелічують дії, ознаки, якості предметів, змістовно не пов'язуючи їх в логічні речення. Описова розповідь викликає значні труднощі в дитини (перелічуються окремі предмети та їхні частини).

За дослідженням вчених (О. Корнєва, Р. Лалаєвої, В. Тарасун, П. Чередніченко) у дітей із ЗНМ молодшого шкільного віку не сформовані достатньою мірою усно-мовленнєва, функціональна, та операційна бази для формування навичок читання і письма» [67].

Науково-теоретичний аналіз літературних джерел дозволив нам визначити, що діти із ЗНМ III-IV рівнів молодшого шкільного віку мають обмежений словниковий запас (не знають деякі дії, кольори, форми предметів, не узагальнюють слова, не використовують антоніми та синоніми, багатозначні слова, не поєднують слова за лексичними ознаками), у мовленні користуються простими реченнями, наявні труднощі словотворення та узгодження слів за родом, числом, відмінком, не диференціюють схожі за

звучанням звуки, не завжди можуть підібрати однокореневі слова, часто не розуміють завдання. Діти із ЗНМ III-IV рівнів мають труднощі у розумінні морфологічної структури слова, логіко-граматичних конструкцій, причинно-наслідкових та часово-просторових зв'язків.

Отже, внаслідок недорозвитку певних фізіологічних систем та формування їх із запізненням, недорозвинення всіх компонентів мовлення, у дітей із ЗНМ III-IV рівнів описове мовлення формується із значними труднощами. Діти розуміючи логічну послідовність подій, перелічують дії, ознаки, якості предметів змістовно не пов'язуючи їх в логічні речення. Монологічне мовлення налічує здебільшого прості речення. Складаючи розповідь, діти пропускають головні частини змісту, зосереджуючись на другорядних, з труднощами називають ознаки предмета чи явища, не вміють будувати складні речення, що призводить до порушень розвитку описового мовлення. Відповідно, дошкільники та учні із ЗНМ потребують систематичної корекційної роботи логопеда.

1.3. Пісочна терапія як засіб компенсації мовленнєвих порушень у дітей.

Ігри з піском, вважають науковці, «розвивають тактильно-кінестичну чутливість і дрібну моторику рук; знімають м'язову напругу; допомагають дитині відчувати себе захищеною, в комфортному для неї середовищі; сприяють розвитку активності, розширенню життєвого досвіду; допомагають стабілізувати емоційні стани, поглинаючи негативну енергію; подолати комплекс «поганого художника» при створенні художніх композицій з піску за допомогою готових фігурок; розвивати творчі (креативні) дії, знаходити нестандартні рішення, що призводять до успішного результату вдосконалювати візуально-просторове орієнтування, мовленнєві можливості; сприяють розширенню словникового запасу; допомагають освоїти навички звуко-складового аналізу і синтезу; дозволяють розвивати фонематичний слух і сприйняття; сприяють розвитку зв'язного мовлення,

лексико граматичних уявлень; допомагають у вивченні букв, освоєнні навичок читання і письма» [68].

Назаренко Н. Ю., Висоцька А. М. вважають, що «спираючись на прийоми роботи в пісочниці, логопед може зробити традиційну методику з розширення словникового запасу, розвитку зв'язного мовлення, формування фонематичного слуху і сприйняття у дітей, більш цікавою, захоплюючою, більш продуктивною» [54, с. 6].

Питання компенсації мовленнєвих порушень у дітей різних вікових груп були і залишаються актуальними для фахівців у галузі спеціальної педагогіки та психології. При цьому арт-терапія виступає одним із найефективніших засобів, який сприяє комплексному подоланню труднощів у мовленнєвому, когнітивному, фізичному розвитку, емоційно-вольовій сфері, ігровій та навчальній діяльності. Над розробкою науково-практичних питань щодо застосування арт-терапії в роботі з дітьми працювали (Т. Зінкевич-Євстигнєєва, Е. Крамер, М. Кисельова, Н. Сакович, Л. та ін.). Серед широкого спектра напрямів саме пісочна терапія відіграє чи не найважливішу роль у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, у і. ч. й з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення, через свою багатофункціональність і доступність.

У сучасній педагогічній науці, на думку дослідників, «дитинство розглядається як період потенційних можливостей розвитку адаптаційних механізмів дитини, уміння адекватно сприймати навколишню дійсність і гармонійно поводитися у нових соціальних умовах, засвоювати та використовувати різні види інформації. Щоб освітній процес був результативним і гармонійним, педагогам слід обов'язково враховувати особливості вищих психічних функцій дітей, розуміти джерело їх проблем і сутність потреб, бачити ресурсні можливості. Робота з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку, через відсутність або надмірну спотвореність комунікативних навичок, часто довготривала (упродовж кількох років) і потребує багаторазового виконання досить одноманітних

завдань, що призводить до втрати і так нестійкої уваги та інтересу до логопедичних і психокорекційних занять. Саме за таких умов на допомогу педагогам приходять пісочна терапія, яка в процесі створення дорослим атмосфери доброзичливості та поваги до дитини, виступає дієвим засобом компенсації мовленнєвих порушень.

Педагог має пам'ятати, що безпечним для роботи може бути просіяний, промитий і продезінфікований звичайний пісок. Крім того, можна використовувати кінетичний пісок, який на 98% складається зі звичайного піску та 2% силікону (на нього ніяк не впливає вода, бо за своєю структурою він схожий на тісто), а також «живий» пісок, до складу якого входить дрібний пісок, черепашник та ефірні масла (він розчиняється у воді, а тому дуже підходить для роботи при подоланні, «розчиненні» заїкання та різноманітних фобій). Перед початком роботи слід дізнатися у батьків, чи немає у дітей алергії на пил від сухого піску, шкіряних захворювань, відсутні порізи на руках. На початкових етапах педагог ознайомлює дитину з правилами поведінки при роботі з піском, починає працювати з нею «рука в руці», тобто навчає не боятися піску, виконувати елементарні дії з ним, без використання предметів та іграшок. На подальших етапах дитина діє самостійно, висловлюючи свої прохання-звертання до дорослого за допомогою мовлення. Заняття у пісочниці тривають біля 20 хв (в залежності від вікових та індивідуальних психофізичних можливостей) і відразу припиняються при перших ознаках втоми дитини та зниження її інтересу до цього виду діяльності» [59].

Рібцун Ю.В. вважає, що «використання пісочної терапії в роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення, допомагає вирішити ряд завдань, звернених від педагога до дитини (П —> Д) і таких, які стосуються взаємодії дорослих (П —>П), а саме:

1. *Організаційно-методичні* (П —> П):

- здійснення спрямовуючого стимулювання організації та контролю

- діяльності дітей під час їх роботи у пісочниці;
- проведення діагностичної психолого-педагогічної роботи під час спостережень за дітьми при взаємодії з піском;
 - покращення соціального становлення та розвитку особистості на всіх трьох фазах: адаптації до умов освітнього закладу, активно-розвивальної індивідуалізації та інтеграції, пришвидшення терапевтичного процесу у діадах «свідоме несвідоме», «приховане явне», «внутрішній зовнішній світ» шляхом роботи у пісочниці;
 - організація та реалізація ігрової, театралізованої, навчальної діяльності при роботі з піском.

2. Освітні (П —>Д):

- розширення знань та уявлень про оточуючий світ шляхом дослідницької діяльності;
- закріплення вміння вживати ввічливі слова, спілкуючись один з одним, будуючи діалоги між іграшками у пісочниці;
- формування графо-моторних павичок шляхом закріплення правильного утримування заміників письмового приладдя і їх використання під час малювання та письма на піску.

3. Корекційні (П —> Д):

- стимулювання невербальної та вербальної пізнавально-мовленнєвої активності шляхом роботи у пісочниці;
 - корекція фонетико-фонематичної складової мовлення шляхом автоматизації та диференціації звуків при називанні предметів, знайдених у пісочниці, поскладового промовляння їх назв, визначення наявності, послідовності, кількості звуків у словах;
- профілактика оптичних дисграфій і дислексій шляхом упізнавання на дотик, написання на піску, визначення правильно чи дзеркально написаних букв і цифр, їх окремих частин (елементів);
- вправляння в утворенні антонімічних пар якісних прикметників шляхом

дослідницької діяльності (сухий - мокрий, темний світлий, чистий брудний);

удосконалення вміння узгоджувати іменники з прикметниками у роді числі, відмінку, іменники з числівниками шляхом ігор з іграшками у пісочниці («Що знайшов?» (З.в.), «Чого не стало?» (Р.в.), «Чим граєшся?» (О.в.), «Де...?» (М.в.); «Який (-а. -е. -і) ?». «Скільки?»; уточнення розуміння та вживання дієслів на позначення дій із піском, утворених за допомогою різних префіксів (насипати висипати засипати - пересипати - відсипати - досипати);

складання описових розповідей про знайдені в піску об'ємні фігурки (дрібні предмети, геометричні фігури).

4. *Розвивальні* - розвиток:

невербальної та вербальної комунікації шляхом взаємодії з піском і окремими предметами;

- зорового та оптико-просторового гнозису шляхом впізнавання та називання об'ємних фігурок (дрібних предметів, геометричних фігур) у піску;
- тактильного гнозису шляхом знаходження об'ємних фігурок (дрібних предметів, геометричних фігур) в піску, впізнавання на дотик, називання їх;
- уваги та пам'яті різних модальностей шляхом запам'ятовування предметів, знайдених у пісочниці, їх називання, визначення відсутнього чи зайвого, доданого предмета;
- мисленнєвих операцій порівняння, класифікації, узагальнення, систематизації шляхом виконання ігрових і навчальних дій з предметами, знайденими у піску;
- просторової уяви, образно-логічного мислення, творчого потенціалу, фантазії, самовираження шляхом задоволення креативних потреб у вигляді створення сюжетів (казок) на піску;

- ручної та дрібної моторики, удосконалення координації рухів шляхом взаємодії з піском, викладання візерунків і створення будівель (фігурок, барельєфів) різної конструкції та складності;

5. *Психотерапевтичні* (П —> Д) шляхом взаємодії з піском та ігровими

персонажами:

- посилення відчуття довіри до власних потреб і бажань, ставлення до інших і світу загалом;
- покращення відчуття власних кордонів (упевнений, емоційно стійкий, цілісний образ «я») і кордонів інших (внутрішній зовнішній світ, без п е ка небезпека);
- нормалізація самооцінки шляхом удосконалення вміння приймати відчуття успіху, проживати його, радіти успіхам інших;
- закріплення вміння регулювати власну поведінку (стадії «хаосу» «боротьби» - «переходу до гармонії»);
- вироблення адекватної міжособистісної поведінки («я» «ми»);

терапії у роботі з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку, далеко не увесь можливий перелік. Головне в цьому те, що пісочна терапія у будь-якому разі свого використання, зорієнтована на розкриття притаманному кожній дитині її внутрішнього потенціалу, а отже, компенсацію наявних порушень психофізичного, у т. ч. й мовленнєвого, розвитку» [65].

Розділ 2. ВПЛИВ ПІСОЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА АКТИВІЗАЦІЮ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ТА ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ Й ОТОЧУЮЧОГО СВІТУ

2.1. Застосування пісочної терапії з діагностичною та терапевтичною метою.

Принцип «терапії піском» був запропонований Карпом Густавом Юнгом (1875-1961) - швейцарським психотерапевтом, засновником аналітичної терапії. Природна потреба людини діяти з піском і сама його структура підказали Юнгу дану ідею.

Гра з піском як консультативна методика описана англійським педіатром М. Ловенфельдом у 1939 р. Концепцію «терапії піском» розробляла представниця юнгівської школи швейцарський аналітик Дора Калфф. На сучасному етапі пісочною терапією займаються психологи: Н. Сакович, Г. Ель. У посібнику «Чудеса на піску» Т. Грабенко й Т. Зінкевич-Євстигнєєва описують систему ігор із піском, спрямованих на навчання й розвиток особистості дитини.

Е. Вейнріб писав: «Піскова терапія може відображати невербальну форму психотерапії, яка знаходиться на глибинному невербальному рівні. Глибоко в підсвідомості знаходяться самозцілюючі можливості психіки, і проявляються вони певних умов, а саме у творчій роботі з піском».

Завдання пісочної терапії, як й інших арт-методів, на думку науковців, «полягає у тому, щоб зняти внутрішню напругу та отримати емоційне задоволення, активізувати творчі здібності дитини та розкрити її індивідуальність і фантазії, подолати комплекси та вирішити інші психологічні проблеми, сформулювати позитивне ставлення до себе і оточуючого світу.

Сучасні дослідники-практики стверджують, що граючись з піском і мініатюрними фігурками, діти наближують до себе свій внутрішній світ, щоб уважніше розглянути його, зрозуміти свої бажання, відкрити джерела внутрішньої сили, побачити, як краще вийти зі складної ситуації.

- Ігри дозволяють реально відчувати політ фантазії та дитячу радість відкриття. Створена дитиною картина з піску є продуктом творчості.
- У процесі терапії піском у дошкільника формуються стосунки із однолітками та з самим собою.
- Картини з піску дають можливість творчої зміни форми, сюжету, подій, взаємин. Оскільки гра відбувається в контексті казкового світу, дитина може творчо змінити ситуацію або стан, який тривожить її в цей момент.

Перетворюючи ситуацію в пісочниці, вихованець набуває досвіду самостійного вирішення як внутрішнього, так і зовнішнього конфлікту. Накопичений досвід самостійних конструктивних змін переноситься в реальність.

У пісочниці з'являється додатковий акцент на тактильну чутливість - «мануальний інтелект» дитини. Перенесення традиційних навчальних і розвивальних завдань у пісочницю суттєво підвищує мотивацію до занять.

Інтенсивніше й гармонійніше відбувається розвиток пізнавальних процесів. Пісок має чудову властивість нівелювати негативну психічну енергію. У ході навчальної роботи відбувається гармонізація психоемоційного стану дитини. Використання пісочниці дає комплексний навчально-терапевтичний ефект» [34].

На думку педагогів, «пісочниця - це середовище для спілкування вихованця із самим собою та символами реального світу. Взаємодія з піском стабілізує емоційний стан дітей. У дошкільників розвивається мовлення, мислення, довільна увага, пам'ять, фонематичний слух. Діти навчаються

розуміти себе та оточуючих, у них формуються навички позитивної комунікації. У дітей розвивається тактильно-кінестетична чутливість, дрібна моторика рук.

Навчальні ігри полегшують процес навчання дітей читання, письма, лічби і грамоти. Подорожуючи Країною пісочних ігор, діти дізнаються про багатогранність нашого світу. Ігри з піском відкривають потенційні можливості дошкільника: розвивають творчість, фантазію.

На думку, Карла Юнга, пісок символізує життя у Всесвіті, а окремі піщинки - це люди й інші живі істоти. Пісок - ідеальне розвиваюче середовище, де можна творити без страху, що-небудь зламати або зіпсувати.

Основна ідея пісочної ігротерапії полягає в тому, що дитина, переносячи на площину пісочниці свої фантазії і переживання, може контролювати самотійно свої спонукання, виражаючи їх у символічній формі.

Мета пісочної терапії - не змінювати і не переробляти дитини, не вчити його спеціальним поведінковим навичкам, а дати дитині можливість бути самим собою» [32].

Форми і варіанти пісочної терапії визначаються особливостями конкретної дитини, специфічними завданнями роботи і її тривалістю. Ігрові методи застосовуються:

- з метою діагностики;
- з метою профілактики;
- з метою надання первинної психологічної допомоги;
- в процесі короткострокової психотерапії;
- в процесі тривалого психологічного впливу;
- на розвиваючих заняттях по корекції психічних процесів.

Пісочна ігротерапія, є найбільш продуктивним і дієвим методом організації діяльності з дітьми, особливо з дітьми, соматично ослабленими.

У часто хворюючих дітей можуть розвиватися різні психологічні проблеми, "комплекси". Перш за все, це "комплекс неповноцінності",

невпевненості в собі, так як часті хвороби можуть привести до соціальної дезадаптації (дитина замикається в собі, стає грубим, дратівливим, починає уникати однолітків). Тому велику увагу слід приділяти психоемоційному здоров'ю дітей.

Метод пісочної терапії сприяє: розвитку емоцій у часто хворіючих дітей, розвитку фантазії, дрібної моторики, тактильних відчуттів, зв'язного мовлення; найбільш ефективний в корекції страхів, тривожності, замкнутості, агресії, гіперактивності.

Застосування цієї ігрової терапії на заняттях з дітьми сприяє створенню психоемоційного комфорту (зняття напруги, втоми, розвиток позитивних емоцій, емпатії).

Застосовується для розвитку і корекції в рішенні наступних проблем у дитини:

- труднощі в спілкуванні;
- взаємини дітей і батьків;
- психологічні травми;
- розлади настрою;
- кризові ситуації;
- страхи, тики, нав'язливості й інші розлади;
- проблеми поведінки.

Завдання пісочної ігротерапії орієнтовані на те, щоб допомогти дитині:

- розвинути більш позитивну Я - концепцію;
- розвинути самооцінку;
- знайти віру в себе;
- оволодіти почуттям контролю;
- стати більш відповідальним у своїх діях і вчинках;
- навчитися виражати свої думки, почуття і емоційні переживання;
- навчити способам самовираження.

При організації занять пісочної ігротерапії, ставляться такі завдання:

- Створювати для дитини атмосферу безпеки.
- Створювати відчуття дозволеності.
- Розуміти і приймати світ дитини.
- Підтримка позитивного тону і самопочуття.
- Встановлення зворотного емоційного зв'язку шляхом розвитку різних емоцій.
- Полегшити дитині прийняття рішень.

Гру з піском не можна інтерпретувати. Педагог виконує роль уважного глядача. Його позиція - це "активна присутність", а не керівництво процесом.

У деяких випадках гра з піском є провідним методом корекції (наприклад, при наявності у дитини поведінкових або емоційних порушень). В інших випадках - як допоміжний засіб при розвитку сенсомоторики, при активізації до дії, для зняття психоемоційної напруги, нервозності, розкриття творчого потенціалу.

Дитина в процесі пісочної гри висловлює свої найглибші емоційні переживання, звільняється від страхів, проявляє свою уяву і творчість.

Для ігор з піском використовується матеріал:

водонепроникний ящик блакитного кольору, наповнений піском; вода; невеликі підноси; стаканчики для води; лопатки; формочки; дрібні іграшки, камінчики, черепашки та ін.

Граючи з піском, дитина самовиражається. Використовуючи іграшки, вона висловлює все те, що важко висловити словами.

Кожна обрана іграшка втілює будь-якої персонаж, який взаємодіє з іншими героями. Дошкільник сам придумує, про що вони говорять або що роблять. У всіх випадках малюк відчуває себе господарем свого маленького світу. Те, що перш таїлося в глибині дитячої душі, виходить на поверхню пісочниці; персонажі гри приходять в руху, висловлюючи найбільш актуальні для дитини почуття і думки.

Весь нехитрий матеріал допомагає дітям будувати свій власний світ і обігравати в ньому різні внутрішні проблеми.

Гра в пісок дає можливість для вирішення конфліктів і передачі почуттів. Обрані іграшки, допомагають дитині самовиразитися: у вільній грі вона може висловити те, що їй хочеться зробити, то, що не може розповісти або дитині важко висловити свої емоції, переживання.

На думку К. Юнга, процес гри в пісок вивільняє заблоковану енергію і активізує можливості самозцілення, закладені в людській психіці.

Використання даного ігрового методу, сприяє поліпшенню психологічного та емоційного благополуччя дітей, на цьому тлі - стабілізація соматичного здоров'я, що сприяє зниженню захворюваності дітей.

Вашій увазі пропонується три конспекти авторських розробок занять з пісочної ігротерапії, які спрямовані на корекцію психічних процесів, розвиток дрібної моторики руки, тактильних відчуттів, розвиток зв'язного мовлення; корекцію страхів, боязкості, агресивності, гіперактивності.

Запропоновані заняття, як вважають автори, «можуть проводитися з дітьми індивідуально і з невеликою підгрупою дітей.

"Заривання секретів"

(Корекція психічних процесів, розвиток дрібної моторики руки, тактильних відчуттів)

Мета: встановлення психологічного комфорту.

завдання:

- Корекція психічних процесів (увага, пам'ять, мислення, закріплення сприйняття кольору).
- Розвиток зв'язного мовлення.
- Розвиток дрібної моторики руки і тактильних відчуттів.
- Удосконалювати вміння та навички практичного спілкування.
- Розвиток фантазії.
- Спонукає дитину до активних дій концентрації уваги.
- Стабілізація позитивного емоційного фону.

Матеріал: ящик з піском, вода, іграшки, геометричні форми, різні "чарівні" предмети; магнітофон, аудіокасета зі спокійною музикою.

хід заняття

Якщо заняття індивідуальне, то "Сюрприз" зариває дорослий, а якщо групове - то кожна дитина в "секреті" від іншого.

Дитині пропонується взяти плоский кошик або піднос, підійти до столу і вибрати ті фігури і предмети, які залучають її увагу. Але вибирається тільки 5 - 6 предметів. Потім дитина запрошується до ящика з піском і їй пропонується "по секрету" заховати в пісок ті фігури і предмети, які він вибрав. Іншій дитині (яка не бачила "Сюрприз" заритий в пісок) пропонується шукати секрети. У процесі розкопок поступово відкривається частинам, треба здогадатися, що там заховано і описати (тобто на дотик дізнатися знахідку). Діти по черзі заривають "Сюрприз" і відгадують один у одного, що заховано в піску.

Інший варіант

Дорослий попередньо закопує в пісок "чарівні камінці доброти" (різного кольору). Дитині дається пензлик (якщо пісок сухий) або руками (якщо пісок мокрий) починає відкопувати "Сюрприз" (по черзі). І в процесі розкопок відкривається частина камінчика, потрібно описати його колір. Потім взяти "чарівний камінчик доброти" в руку, потримати і передати іншому - поділитися добротою камінчика і своєю добротою з усіма хлопцями ("камінчик доброти" передається з рук в руки по колу).

Після закінчення роботи дорослий пропонує вимити руки, сісти на стільці, взятися за руки і поділитися враженнями.

"Переможемо страх"

(Корекція страху, боязкості, агресивності, гіперактивності)

Проективна гра

Мета: встановлення психологічного комфорту, позитивного емоційного стану.
завдання:

- Навчити дитину висловлювати свої почуття і відчуття.
- Навчити дитину справлятися з негативними емоціями.
- Навчити дитину висловлювати позитивні емоції.

- Спонукати до активних дій.

Матеріал: ящик з піском, вода, фігурки з вибору, викидний і природний матеріал; спокійна музика.

хід заняття

Дорослий пропонує дитині на мокрій і рівній поверхні піску намалювати свій страх. Потім поливати малюнок до тих пір, поки намальоване не зникне (не «змиється») і знову - чиста, рівна поверхня, страх зник. На тому місці, де був намальований страх, дитина створює "веселу картинку" з матеріалу і фігурок, які вибрав. Після закінчення роботи дорослий пропонує вимити руки. Музика затихає» [59].

Емпатія.

Дорослий: "У мене зараз гарний, спокійний настрій. А яке у тебе настрій, що ти відчуваєш?" (Відповідь дитини).

"Тепер візьми мене за руки і повторюй за мною: я тепер спокійний," страх "втік і ніколи не повернеться. Я дуже сміливий і хоробрий".

"Я колючий тільки зовні"

(Корекція агресивної поведінки)

Мета: встановлення психологічного комфорту і позитивних установок, зняття емоційної напруги.

завдання:

Навчити дитину справлятися з гнівом (в неруйнівної формі для оточуючих).

- Навчити дитину висловлювати свої почуття і відчуття.
- Спонукати до активних дій.
- Сприяти до прояву емпатії.

Матеріал: ящик з піском, вода, на вибір фігурки; магнітофон і аудіокасета зі спокійною музикою.

хід заняття

Дорослий просить дитину виліпити з піску свого кривдника, а потім зруйнувати фігурку і залити водою. Потім взяти обрану фігурку кривдника і закопати в пісок (але ми закопуємо НЕ кривдника, а свій гнів і озлобленість на

нього). Все - негативних емоцій і переживань немає, а значить "кривдник" більше не скривдить. В кінці роботи дитина вирівнює поверхню пісочниці.

Після закінчення роботи дитина миє руки і сідає на стілець.

Емпатія.

Дорослий: "Тепер візьми мене за руки і повторюй за мною: я спокійний, у мене гарний настрій, я дуже добрий і ласкавий".

2.2. Сендплей як метод позитивного впливу на психічний розвиток дошкільника

Психологи та педагоги твердять, «що пісок, який має властивість пропускати воду, так само поглинає і негативну психічну енергію, надає дитині можливість позбутися психологічних проблем за допомогою перенесення на площину пісочниці, зануритися у світ фантазій та власних почуттів, й тим самим стабілізує її емоційний стан. Часто маленькі діти не спроможні передати свої переживання через недостатній розвиток вербального апарату, бідність уявлень чи затримку розвитку, й саме в таких випадках пропонована техніка вельми корисна – маніпулюючи різними предметами, піском, водою, конструктивними й пластичними матеріалами для них – найприродніша діяльність, що особливо важливо за наявності в дитини мовленнєвих порушень. Граючись з піском, малюк відчувається господарем свого маленького світу, режисером того, що розігрується на пісочному полі. Діти із заниженою самооцінкою, підвищеною тривожністю та сором'язливістю зазвичай охоче обирають фігурки і зосереджують на них свою увагу. Використовувати пісочну терапію корисно з дітьми різних вікових груп» [38].

К. Д. Ушинський писав: «Діти не люблять іграшок нерухомих, закінчених, добре зроблених, яких вони не можуть змінити за своєю фантазією... краща іграшка для дитини та, яку вона може змусити змінитись найрізноманітнішим чином... для маленьких дітей найкраща іграшка – це купа піску».

Гра з піском, вважають науковці, «є унікальним способом спілкування із світом і самим собою, який допомагає знімати внутрішнє напруження, відкривати нові шляхи розвитку та надавати дитині можливість бути самій собою. Розвиток особистості дошкільника включає в себе, з одного боку, процес засвоєння індивідом соціального досвіду, а з іншого – активне відтворення цього досвіду, включення його в соціальне середовище. У дошкільному віці формується самосвідомість – усвідомлення себе і ставлення до себе, відбувається розвиток мотивів поведінки, пов'язаних з інтересом дітей до світу дорослих, вияв прагнення дитини наслідувати дорослих – це основа багатьох вчинків дитини, зокрема вольових. Пісочна терапія як різновид арт-терапії зорієнтована на притаманний кожній дитині внутрішній потенціал здоров'я і сили. Вона акцентує увагу на природному вияві думок, почуттів та настрою в творчості, прийняття дитини такою, якою вона є. Для дітей – це ігровий спосіб розповісти про свої проблеми, продемонструвати свої страхи та позбавитись їх, а також емоційного напруження» [73].

Шик Л., Дикан Н., Гладченко О., Черкасова Ю. переконані, що «перший досвід використання пісочної терапії стосувався саме дітей із мовленнєвими, інтелектуальними, афективними та поведінковими порушеннями, як невербальний вид терапії, з метою дати відчуття безпеки знаходження у середовищі. Зараз цей метод використовується без будь-яких обмежень для усіх: і дорослих і дітей (від 3 років). У ході творчої гри з піском активізуються самозцілюючі резерви дитячої психіки, які виявляються за певних умов у процесі терапії. Пісок поглинає негативну психічну енергію людини, стабілізує її емоційний стан і гармонізує психоемоційне самопочуття дитини.

Найсприятливішим для сендплею є саме дошкільний вік. Під час ігор з піском діти отримують велике емоційне задоволення, у них розвивається координація рухів, дрібна моторика, орієнтація у просторі, сенсорно-перцептивні здібності, зокрема тактильнокінестетична чутливість, вони отримують можливість проявити як вербальну, так і невербальну активність,

у них, під час гри, формуються та розвиваються навички позитивної комунікації.

Метод сендплей допомагає дитині програти те, що вона поки ще сама не усвідомлює, тому не може проговорити, а досвідчений дитячий психолог отримує можливість інтерпретувати дитячу історію та допомогти вихователям та батькам зрозуміти почуття, емоції дитини, адже гра на піску дає можливість доторкнутися до глибини дитячої душі. Завдання пісочної терапії зорієнтовані на те, щоб допомогти дитині та узгоджуються з внутрішнім прагненням дитини до самоактуалізації, а саме: - формуванню цілісного, сильного і здорового «Я» дитини, забезпеченню рівноваги між внутрішнім світом переживань і внутрішніх потреб і зовнішнім соціальним світом; - позбутися психологічних травм; - пісочниця є контейнером, який покликаний вміщувати і витримувати усі негативні і позитивні переживання дитини; - пісок і вода, виступаючи важливими носіями сенсорних вражень, відчуттів й емоційно-позитивних переживань, здійснюють заспокійливий вплив, дають емоційну розрядку та й одночасно допомагають стимулювати поведінкову активність, спонукають дитину до гри; - через програвання своїх фантазій, страхів, бажань у безпечних умовах піскової терапії дитина (в тому числі і дорослий) набуває можливості контролю за своїми внутрішніми переживаннями; - гармонізувати загальний психоемоційний стан, знизити тривожність; - виробити у дитини відчуття структурованості, чіткості, знання межі і границі (особливо важливо для гіперактивних дітей). - удосконалення координації рухів, дрібної моторики, орієнтації у просторі; - стимуляція вербальної і невербальної активності у процесі гри, формування навичок позитивної комунікації; - розвиток сенсорно-перцептивної сфери дитини, зокрема тактильно-кінестетичної чутливості» [68].

Перевага пісочної терапії, на думку О.Спанчінцевої, у тому, «що вона: сприяє процесу індивідуалізації: - звільнює творчий потенціал, внутрішні почуття, сприймання й актуалізує спогади; - забезпечує багатогранний досвід

завдяки багатьом символічним значенням; - сприяє поверненню дитини до минулого досвіду з метою повторного переживання; - створює місток між несвідомим та свідомим, внутрішнім та зовнішнім, духовним і фізичним, невербальним і вербальним; - забезпечує безпосередню гру, де немає жодного правильного або неправильного шляху; - дозволяє позбутися контролю свідомості; - є природною умовою для дітей; - відсутні перепони для спілкування з дітьми різного віку та інтелектуального статусу; - є доповненням до інших методів психокорекційної та психотерапевтичної роботи» [32].

Юрченко Н. вказує на «основні принципи ігор з піском: 1. Створення природного стимулюючого середовища, у якому дитина відчувається комфортно, виявляючи творчу активність. Для цього слід добирати завдання, що відповідають можливостям дитини; формулювати інструкцію до ігор у казковій формі, уникати негативної оцінки дій дитини, ідей та результатів, заохочувати фантазію і творчий підхід. 2. Оживлення абстрактних символів: букв, цифр, геометричних фігур тощо. Реалізація цього принципу дозволяє сформувати і посилити позитивну мотивацію до занять і особисту зацікавленість дитини. 3. Реальне «проживання», програвання можливих ситуацій разом з героями казкової гри. На основі цього принципу здійснюється взаємоперехід Уявного у Реальне і навпаки. «Рятуючи» Принцесу, дитина не лише пропонує вихід з ситуації, але й переконується у його правильності чи хибності. Перенесення традиційних педагогічних занять у пісочницю дає більший освітній і виховний ефект, ніж інші стандартні форми навчання. Пісочна терапія – одна з тих технік що дозволяє розкрити індивідуальність кожної дитини, розв’язати її психологічні проблеми, розвинути здатність усвідомити свої бажання і знаходити можливість реалізації.

Основна діяльність дошкільників це гра, саме в грі дитина пізнає навколишній світ та себе. В пісочних іграх діти природно регулюють ігрову взаємодію. Вони самостійно вирішують конфлікти, сумісно долають

труднощі, об'єднуються, вчаться слухати і чути іншого. Так формується здібність до розуміння ближнього та співчуття. У грі дитина ділиться і своїми власними проблемами, розв'язує їх, здійснює відкриття, творить. Будуючи щось із піску дитина передає світ своєї душі, сповнений фантазії і реальності.

Ігри на піску – одна із форм природної діяльності дитини. Їх можна використовувати під час проведення коригувальних, розвивальних і навчальних занять. Вони стабілізують емоційний стан дитини, розвивають тактильну чутливість і дрібну моторику, навчають дитину прислухатись до власних відчуттів, аналізують результати дослідів. Ігри з піском дають дитині відчуття себе впевненою і вмілою, вона створює нове, не боїться ламати старе і щось змінювати. Дитина виражає на піску те, що спонтанно виникає протягом заняття. В процесі роботи, дитина може змішувати пісок з водою, якщо їй необхідно сформувати горби, гори, або створити різні вологі ландшафти, наприклад, болото. Крім того, в роботі використовується безліч мініатюрних фігур: людей, тварин, дерев, будівель, автомобілів, мостів, релігійних символів, і ще багато іншого. Така безліч фігур і матеріалів необхідна для того, щоб дати дитині стимул-реакцію створювати власний світ.

У пісочниці створено оптимальні умови для розвитку творчого потенціалу дитини, активізації її просторової уяви, образно-логічного мислення, тренування дрібної моторики рук. У процесі колективних ігор дитина усвідомлює морально-етичні норми, у неї формується гармонійний образ світу» [69].

У багатьох випадках гра з піском, переконана дослідниця, є «провідним методом корекційного впливу при емоційних і поведінкових порушеннях невротичного характеру. Заняття з піском поліпшують емоційний стан дітей: гіперактивних – пісок врівноважує, скутих – розслаблює, тривожних – заспокоює, агресивних – втихомирює. В інших випадках це допоміжний засіб, що дає змогу стимулювати дитину, розвинути її сенсомоторні навички, знизити емоційне напруження. Гра на піску з фігурками особливо корисна в

роботі з такими дітьми, які не виявляють бажання виразити свої переживання. Діти із заниженою самооцінкою, підвищеною тривожністю й сором'язливістю зазвичай охоче обирають фігурки й перемикають на них свою увагу. Діти з нестійкою увагою є досить експресивними; гра дає їм багаті кінестетичні відчуття.

Агресивні діти легко обирають персонажів, що символізують «агресора» і його «жертву». Діти, які зазнали психічної травми, вважають таку гру досить корисною для себе: вона допомагає їм заново пережити травматичну подію і, можливо, позбутися пов'язаних із нею переживань.

Успішним може бути застосування цієї техніки з дітьми, які переживають стрес у результаті втрати близьких або розлуки з ними. Організуючи ігри з піском слід дотримуватися таких правил: - максимально заохочувати творчий підхід і фантазію; - повністю виключати негативну оцінку як дій дітей, так і результатів їхньої діяльності.

Дуже цікавий вид роботи для дітей – малювання на піску та малювання кольоровим піском. Малювання сприяє гармонійному розвитку дитини та формування таких базових якостей особистості, як самостійність та креативність. Воно сприяє розвитку дрібної моторики, а як наслідок – розвиток мовлення і розумових здібностей. У дітей розвивається координація рухів. Дитячі пальчики стають більш сильними, спритними, вмілими. Також малювання сприяє розвитку уваги, пам'яті, зосередженості.

У творчому процесі дитина навчається розрізняти кольори та їх відтінки, у неї формується поняття про форму, величину, кількість. Через малювання дитина пізнає навколишній світ по-новому, запам'ятовує його і вчиться його любити. Ще не вміючи виражати свої емоції словами, дитина чудово «розповідає» про них фарбами. Багата фантазія, ініціативність, уміння приймати рішення, самостійність у їх втіленні, посидючість, зосередженість

активно формуються під час малювання і в майбутньому обов'язково знадобляться дитині.

Малювати на піску можна пальчиками, камінчиком чи будь-яким іншим придатним для цього предметом. Але найдоцільніше малювати пальчиками. Таке заняття дуже подобається дітям малювання пальчиками на піску є корисним для дітей будь-якого віку: у них розвивається дрібна моторика, гнучкість та чутливість пальців. У процесі малювання на піску дитина розслаблюється, у них проходять страхи, комплекси. Розвивається впевненість у собі. Адже на піску дитина може намалювати все, що завгодно. А невдалий малюнок дуже легко виправити, розрівнявши поверхню піску і продовжуючи малювати доти, доки не отримаєш задумане» [69].

Газолишин В. зауважує, що «малювати можна не лише на поверхні піску, а й самим піском. Для цього промитий пісок слід профарбувати у різні кольори і просушити. Пісок різного кольору треба зберігати у спеціальних ємностях. Для того, щоб малювати кольоровим піском діти мають оволодіти певними прийомами, докласти розумових і фізичних зусиль. Малюків цікавить процес, їм подобається сліди, які залишає кольоровий пісок на папері. Дітей старшого дошкільного віку більше цікавить результат. Коли діти струшують абстрактну купку піску з аркуша паперу і бачать результат – зображення певного предмета, рослини, пташки чи тварини, у них з'являється мотивація для подальшої творчості. Дітям подобається виконувати колективні зображення на різні теми, зокрема на морські. Фарбами за допомогою своїх долоньок діти малюють риб та медуз, а піском – морське дно, на якому можна розмістити справжні мушлі.

Старші дошкільники вже можуть самостійно намалювати малюнок простим олівцем, а потім розфарбувати його кольоровим піском. Ігри з піском покращують емоційний стан дітей: гіперактивні діти стають більш врівноважені, скуті – розслабляються, агресивні – заспокоюються. Дітей настільки захоплює гра з піском, що вони не помічають плину часу, вони з

задоволенням повертаються до гри з піском при нагоді. Це найголовніше що дає ця гра. Пісок, як природний матеріал наділений унікальними властивостями і здатний викликати образи певного характеру, які мають терапевтичний вплив на психіку дитину» [25].

Гречишкіна А. зазначає, що «пісочна терапія має на меті творче самовираження людини. Цей психотерапевтичний метод спрямований на розв'язання особистісних проблем через роботу з образами особистого і колективного підсвідомого. Робота з образами у пісочній терапії сприяє самопізнанню, особистісному зростанню, розкриттю творчих ресурсів.

Для результативної роботи з дітьми пісочниця має бути відповідно обладнана. Для занять з дітьми використовується дерев'яний ящик, який пофарбований у синій або блакитний колір. Дно символізує воду, бортики – небо. Пісок має бути жовтого або світло-коричневого кольору. Набір ігрових матеріалів для ігор з піском містить: - лопатки, широкі щіточки, сито, воронки; - різноманітні пластикові пасочки різної величини – геометричної форми, у формі тварин, транспортних засобів, людей; - мініатюрні іграшки висотою 5-8 см; - іграшки з «кіндер-сюрпризів»; - набори іграшкового посуду та меблів; - різноманітні будівлі.

Під час першого ознайомлювального заняття педагог може познайомити дітей зі своєю іграшкою Піщинкою. Ця іграшка повинна мати привабливий естетичний вигляд і використовуватися лише під час роботи з піском. За допомогою цієї іграшки педагог знайомить дітей з правилами поводження з піском: - не можна викидати пісок з пісочниці; - не можна кидати пісок в інших або брати його до рота; - після гри всі іграшки слід прибрати та обов'язково помити руки. Під час проведення ігор треба звертати увагу дітей на зміну тактильних відчуттів, спонукаючи їх до висловлювань, порівнянь.

Спочатку треба показувати рухи у піску, потім діти повторюють їх. Малюки виконують рухи разом з дорослими – «рука в руці», а старші

дошкільники можуть запропонувати свої варіанти гри. Вихователь виконує роль уважного глядача, слідкує за реакцією дітей під час маніпуляцій з мокрим та сухим піском. Якщо у дитини виникають неприємні відчуття від мокрого піску, педагог зазвичай не наполягає на продовженні гри і припиняє її. Позиція дорослого – це «активна присутність» (принести іграшки, воду, віднайти необхідні матеріали тощо), а не керівництво процесом. Ігри дітей з піском ніколи не інтерпретують і не обговорюють» [24].

Молодушкіна І. вважає, що «коли дитина грається вільно, а не за чиеюсь вказівкою, вона здійснює цілий ряд незалежних дій. Почуття і установки, які малюк, можливо, не наважується висловити відкрито, він може спрямувати на обрану за власним розсудом іграшку. Дитина сама придумує, про що вони розмовляють або що роблять, іноді вона може попросити вихователя приєднатися до гри і діяти від імені якогось персонажа. В усіх цих випадках малюк почувається господарем свого маленького світу, режисером дійства, що розігрується на пісочному полі. Діти дуже люблять незвичайні історії і казки, які не лише переносять їх з реального світу у чарівний, казковий, але й розширюють їхній кругозір. Казку на піску можна розіграти, пересуваючи персонажів у різних напрямках. При цьому діти поступово навчаються співвідносити мовлення з діями персонажів і починають самостійно творити, змінюючи сюжет, додаючи нових дійових осіб тощо.

Казки на піску – не лише цікаве проведення часу та приємне й доступне дитині заняття, але й істотний механізм розвитку в дитині тонкого розуміння внутрішнього світу людей, спосіб зняття тривоги і виховання впевненості у своєму майбутньому. За допомогою казок на піску можна виховувати дитину, допомагати долати негативні сторони її особистості, які лише починають формуватися. Головне, щоб у цих казках завжди добро перемагало зло. Кількість персонажів таких казок має бути невеликою, сюжетні повороти – м'якими, спокійними, гарними.

Казки на піску повинні бути емоційними, але такими, що оберігають духовний світ і спокій дитини, не несуть у собі тривожності і страхів. Розвиток творчого мислення через застосування сендплею – це процес, який потребує багато часу, зусиль, наполегливості, але, незважаючи на це, результати проведеної роботи абсолютно підтверджують актуальність питання необхідності застосування ігрових форм роботи з дошкільниками, як основного методу формування та розвитку творчої особистості. Реалізуючи завдання навчити дітей висловлювати власні думки, почуття, відчуття, стани, настрої, як це рекомендує Базовий компонент дошкільної освіти, необхідно спочатку навчити їх відчувати, помічати, розуміти, аналізувати, міркувати, саме тому практика використання сендплею є невід’ємною частиною розвивальної роботи, адже саме так можливо допомогти вихованцям набути позитивного життєвого досвіду» [53].

Отже, пісочна терапія є ефективним методом психологічної допомоги дитині: у формуванні впевненості у собі та стійкої самооцінки, у гармонізації внутрішнього емоційного стану, зокрема при негативізмі, образливості, конфліктності при переживанні будь-яких травматичних ситуацій, таких як розлучення батьків, втрата близьких в адаптації до будь-яких змін у житті дитини – вступ до дитячого садка, зміна дитячого колективу та ін.

2.3. Особливості пісочної терапії як методу розкриття творчого потенціалу у дітей з особливими потребами у ЗДО.

Практично в кожному дитячому садку є центри піску і води, одні педагоги вважають, що дітям з піском треба займатися самостійно, інші - використовують пісок на заняттях. Педагоги-психологи закладів дошкільної освіти використовують пісочну терапію для корекції емоційної сфери дітей з особливими потребами, а також при збудливості і гіперактивності, при проявах агресивності, при конфліктному поведінці, страхах, тривожності. У корекційно-розвивальних заняттях, з різними цілями: при ознайомленні з

емоціями і почуттями, навчання взаємодії в групі і згуртуванню дітей, розвитку дрібної моторики і пізнавальної сфери.

Незважаючи на те, що пісочна терапія практикується відносно недавно, впевнена Костик Л., «вона вже встигла зарекомендувати себе, як ефективний метод психокорекції у дітей з особливими потребами. Заняття з пісочної терапією є дуже корисними для дітей з особливими потребами, так як, найчастіше у таких дітей відбувається затримка мови, психічного розвитку, когнітивних здібностей, часто спостерігаються порушення емоційно-вольової сфери. У дітей можуть розвиватися різні психологічні проблеми, «комплекси». Перш за все, це «комплекс неповноцінності», невпевненість в собі, що може привести до соціальної дезадаптації (дитина замикається в собі, стає грубим, дратівливим, починає уникати однолітків). Тому потрібно велику увагу приділяти психоемоційному здоров'ю дітей з особливими потребами» [73].

Дослідники переконані в тому, «що найбільш продуктивним і дієвим методом організації діяльності з такими дітьми, є - пісочна терапія.

В основу пісочної терапії з дітьми з особливими потребами покладені уявлення про тісний взаємозв'язок між дрібною моторикою і розвитком півкуль головного мозку. При будь-якому взаємодії з піском, використовуються обидві руки, часом одночасно, завдяки чому йде благотворний вплив на розвиток правого і лівого півкулі, а так само їх взаємодії. У дітей поліпшується емоційний стан, активно розвивається дрібна моторика: адже кожен елемент малюється певним пальчиком певної руки, а маленькі фігури спонукають дітей задіяти повністю всю кисть руки: і долоню, і пальці. Дитина вчиться володіти своїми руками, заспокоюється, тренує увагу, уяву, в результаті чого зміцнюється його нервова система.

Давно встановлено факт про тісний зв'язок між розвитком дрібної моторики і промовою. Після декількох піщаних занять діти починають активніше говорити, стають спокійнішими, активніше взаємодіють з іншими дітьми, у них підвищується інтерес до занять, так як все відбувається в природній і звичної для дитини ігровій формі. Заняття проходять під музичний

супровід. Найчастіше, це класична музика, яка стимулює уяву і допомагає дитині зняти психоемоційне напруження.

Пісочна терапія дозволяє зняти контроль свідомості, звільняє творчий потенціал і внутрішні почуття, дозволяє пропрацювати психотравмуючі ситуації, забезпечує безпосередню гру, де немає ніякого правильного або неправильного шляху, з безпосередньо творчим мовою для дітей і забезпечує регрес для більш старших, не має обмежень для використання з дітьми різних вікових груп і мають різний інтелектуальний статус, можливість перейти з ролі потерпілого в ролі творця, доповнення до інших методів роботи як ізотерапія, казкотерапія і ін.

Ось деякі методи роботи, які можна застосовувати в ЗДО:

Ігровий - цей метод не вимагає багато індивідуальних занять і в процесі допомагає швидше вирішити невеликі психологічні проблеми дитини. Йому пропонується роль ведучого, чарівника, який створює свою чарівну країну, свою казку. Психолог активно грає разом з дитиною, пропонує різні проблемні ситуації. Дитина самостійно або спільно з психологом знаходить виходи з них. Безпосередньо перед грою дитини потрібно познайомити з піском. Для цього психологом показуються можливі методи роботи з піском: його можна м'яти, з нього можна будувати, можна робити різні сліди, маніпулювати іграшками на піску. Потім дитині пропонуються теми, співзвучні з його проблемою: «Моя група», «Мій день народження», «Моя сім'я», «Мій похід в зоопарк» і т.д. Або розігрується казка, яку починає психолог і продовжує дитина, включаючи свою уяву.

У деяких випадках гра з піском є провідним методом корекції, при наявності у дитини серйозних поведінкових або емоційних порушеннях. Дитина в процесі пісочної гри висловлює свої найглибші емоційні переживання, звільняється від страхів, тривожності і пережите не переходить в психічну травму» [59].

Також пісочну терапію можна використовувати в діагностичних цілях, наприклад: методика «Моя сім'я - на піску», вона набагато інформативніше,

ніж малюнок «моя сім'я». На піску ж дитині простіше маніпулювати фігурками, він починає ними грати, взаємодіяти. По тому, як він їх має, розгортає, закопує або ховає в будиночках, можна судити про сімейну ситуацію. Психолог звертає увагу на послідовність, хто за ким, чи відповідає сюжет заданій темі, на те, як згруповані члени сім'ї, на ступінь близькості і віддаленості один від одного, які фігурки використовуються для кожного члена сім'ї, які кордону бувають в родині. Стерті, чіткі, прозорі. Закопана фігурка або може бути залита водою, з якого члена сім'ї починається і ким закінчується. Також протягом заняття з дитиною психолог може з'ясувати: рівень розвитку мови; рівень розвитку ігрової діяльності (іграшки просто накидані в пісочниці, чи присутній сюжет у картинки); емоційний розвиток і стиль сімейних відносин (діалоги між героями).

Психолог все реєструє в протоколі, і в кінці гри - фотографує пісочницю, використовуючи результати цієї діагностики в своїй подальшій корекційній роботі.

Ще пісочна терапія актуальна в підгрупових корекційно-розвивальних заняттях.

На корекційних заняттях, зауважує Гречишкіна А., «використовується як сухий пісок, так і мокрий. Заняття можуть проводитися індивідуально, в парах, в підгрупах залежно від мети і завдань. У корекційно-розвивальних заняттях краще використовувати «чарівні» фігури: пісочний чоловічок - володар піску, пісочна фея, різні чаклунки, а також ритуали входження в казку через «чарівний» куля, подарований казкової феєю або «чарівний» тунель, що допомагає потрапити в казкову пісочну країну. При роботі з дітьми з особливими потребами, які мають порушення опорно-рухового апарату, пісок більше використовується для розвитку дрібної моторики рук. Для цього підходить мокрий пісок: він гірше висипається з пісочниці, з ним набагато зручніше грати, будувати щось, робити сліди. Мокрий пісок рекомендується дітям з підвищеним фізичним і емоційним тонусом - гіперактивним, агресивним. Коли дитина мле пісок, він знімає фізичне й емоційне

напруження. Таким дітям можна пропонувати робити з піску споруди, різні пасочки, руйнувати їх і далі стимулювати дітей до будівництва більш красивих форм» [24].

Таким чином, групові заняття допомагають дітям виробити навички безконфліктного спілкування в колективі і толерантного ставлення до «особливих» дітей, полегшити спілкування замкнутим, сором'язливим. Використання методів пісочної терапії в корекції емоційної сфери дітей з особливими потребами дозволяє більш ефективно вирішувати наступні проблеми: труднощі в спілкуванні, у взаєминах дітей і батьків, психологічні травми, розлади настрою, кризові ситуації, страхи, тривожність, проблеми поведінки і навіть проблеми здоров'я. Індивідуальні заняття з використанням методів пісочної терапії допомагають дітям: забезпечити ефективне емоційне реагування, надати йому соціально - прийнятні форми; усвідомити дитиною свої почуття, переживання, емоційні стани, підвищити впевненість в собі за рахунок соціального визнання цінності продукту, створеного ним.

Розділ 3. ПРОЄКТ РОЗКРИТТЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ПІСОЧНОЇ ТЕРАПІЇ

3.1. Етапи проєкту «Пісочна терапія як засіб створення психоемоційного комфорту та розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення»

1. Підготовчий етап

1. Опрацювати нормативну й законодавчу базу щодо організації інноваційної діяльності .
2. Підібрати сучасну психолого-педагогічну літературу з даної теми.
3. Розробити інноваційну методику.

2. Організаційний етап

Матеріально-технічне забезпечення

Обладнати кімнату пісочної терапії та придбати необхідний мініатюрний ігровий матеріал за темами: «Пісочні набори», «Людина», «Тварини», «Рослини», «Будинки», «Транспорт », «Різноманітне»;

Оформити стенд для батьків для надання різноманітних порад і пропозицій щодо використання ігор з піском за межами дошкільної установи.

Навчально-методичне забезпечення

1. Розробити комплексну цільову програму «Створення психоемоційного комфорту та розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення за допомогою пісочної терапії» (для старшого дошкільного віку)
2. Провести цикл заходів:

Семінари-практикуми за темою «Пісочна терапія як засіб розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення в дитячому колективі»:

- «Організація ігор-занять із сухим піском»;
- «Організація ігор-занять із мокрим піском»;
- «Ігри та заняття з піском у період адаптації дітей до дитячого садка»;

Консультації:

- «Психоемоційний комфорт та розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення»;
- «Моделювання ігор-занять на піску»

Підібрати й систематизувати матеріали з упровадження ігор із піском у роботу та створити бібліотечку за темами:

- «Ігри з піском у роботі з дошкільниками»;
- «Пісочна терапія»

Спланувати роботу педагога та скласти розклад занять для експериментальної групи в кімнаті пісочної терапії.

3. Практичний етап

1. Упровадження проєкту за темою «Пісочна терапія як засіб створення психоемоційного комфорту та розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення».
2. Проводити систематичний моніторинг ефективності технології, що вивчається.
3. Провести підсумки апробації інноваційного проєкту з дітьми старшої групи.

4. Запроваджувальний етап

Запровадити інноваційний проєкт пісочної терапії у практику роботи з дітьми молодшого та середнього дошкільного віку.

5. Узагальнюючий етап

Проведення теоретичних і практичних семінарів для педагогів інших закладів дошкільної освіти.

Для кабінету пісочної терапії

Пісочниця - дерев'яний ящик. Традиційний його розмір у сантиметрах: 10 x 50 x 70 (де 50 x 70 - розмір поля, а 10 - глибина), прямокутної форми. Вважається, що такий розмір пісочниці відповідає обсягу поля зорового сприйняття. Розмір пісочниці для групової роботи дорівнює чотирьом традиційним (10 X 100 X 140). Традиційна пісочниця поєднує колір дерева і блакитний. Дно і бортики (за винятком зовнішнього боку) фарбують у блакитний колір. Дно символізує воду, а бортики - небо. Блакитний колір заспокійливо впливає на людину, крім того, наповнена піском блакитна пісочниця є мініатюрною моделлю людського сприйняття нашої планети.

Пісочницю на одну третину або наполовину заповнюють просіяним піском.

Пісок

При інтенсивній роботі в пісочниці пісок забруднюється. У природному середовищі відбувається його природне очищення завдяки роботі води, вітру, сонця. В умовах кабінету пісочної терапії це неможливо. Тому необхідно самостійно чистити пісок приблизно раз на 2-3 місяці, залежно від інтенсивності занять. Для цього його промивають, виставляють на сонце або додають новий чистий.

Пісок необхідно опромінювати ультрафіолетовою лампою не рідше одного разу на тиждень, обов'язково вказувати дату останнього кварцування.

Вода

Графин із водою завжди має стояти поряд із пісочницею, щоб можна було перетворити сухий пісок на мокрий.

Колекція мініатюрних фігурок.

Різноманітні фігурки є мініатюрними копіями предметів повсякденності або фантастичних образів. Основну частину колекції мініатюр для пісочної терапії становлять фігурки заввишки близько 10-12 см. Проте присутність у колекції великих предметів теж необхідна. Великий предмет може символізувати яку-небудь психічну домінанту. Зберігати фігурки необхідно на полицях так, щоб діти без перешкод могли діставати їх.

Пісочні картини фотографують для подальшого обговорення й аналізу впливу пісочної терапії на дошкільників.

Моделювання ігор-занять на піску

I етап. Введення в ігрове середовище

Налаштування на уважне слухання й активну участь. Довірливий стиль спілкування, уважне ставлення до кожної дитини, діалог з кожним, спокійний тон голосу.

II етап. Ознайомлення з грою

Прослуховування початку історії, казки та створення в пісочниці ігрового простору (казкової країни, замків, палаців, морів, річок, того, що потрібно за сюжетом гри), заселення його різноманітними персонажами (казковими героями). Позиція відстороненого оповідача, доброзичливого і м'якого помічника, дослідника створюваного простору.

III етап. Моделювання конфлікту, труднощів

Дітям розповідають продовження історії, в якій відбувається щось, що руйнує створений на піску світ (ураган, чудовисько, дракон тощо)

Створення ситуації, в якій дитина діє самостійно, може програвати з

піском негативні емоції, при цьому дорослий може бути руйнівником, використовуючи фігурки й ляльок.

IV етап. Вибір допомоги

Дітям пропонуються запитання такого змісту:

- Що буде з жителями країни? Що робити? Як бути? Чим зможеш ти допомогти?

Стверджують:

- Тільки ти, маючи добре серце, можеш допомогти. Вихователь - зацікавлена особа, яка вивчає ситуацію, шукає вихід разом з дитиною. Вона переконує, підбадьорює, вселяє віру в себе, вказує на потенційні можливості дитини. Застосовує сугестивні інтонації.

V етап. Боротьба і перемога

Діти обігрують ситуацію боротьби зі злом. Тут вони - мудреці й лицарі, феї та чарівники. Кожен виступає під маскою найближчого йому персонажа. Далі відбувається відновлення, реконструкція піщаної країни. Саме зараз діти є творцями - відновлюють світ відповідно до своїх бажань, здобутих навичок і знань (будують так, щоб у новій країні всім було зручно). Підсилюється успішний досвід, адже дітям дякують усі казкові герої. Дорослий підтримує, підбадьорює, висловлює свою зацікавленість, виражає впевненість у тому, що дитині все вдасться. Потім висловлює щире замилювання дитиною, дякує за вигадку, доброту.

VI етап. Утвердження перемоги

Спонтанне продовження гри, у якій відбувається святкування перемоги. Вихователь запитує про емоційний стан дітей, думки й почуття, що виникали в процесі гри, чи сподобалося їм; що вони робитимуть, коли раптом знову потраплять у подібну ситуацію.

VII етап. Перспектива подальших пригод

Розповідь про наступні ігри, пригоди, розваги. Вихователь намагається зацікавити дитину.

Інноваційний проєкт «Створення психоемоційного комфорту та розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення засобом пісочної терапії» проводився у п'ять етапів: 1. Підготовчий, 2. Організаційний, 3. Практичний і 4. Запроваджувальний та 5. Узагальнюючий. Після його проведення підтвердилися очікувані результати:

- Розвиток у дошкільників позитивної самооцінки та вміння знаходити віру в самого себе;
- вироблення здатності до самосприйняття;
- вироблення вміння покладатися на себе в різних життєвих ситуаціях;
- вироблення звички долати труднощі, сприймати складність як об'єктивний параметр життя;
- вироблення почуття відповідальності за свої дії та вчинки;
- уміння адекватно реагувати та взаємодіяти в колективі;
- розкриття творчого потенціалу.

Отже, результати проведеного дослідження засвідчили, що використання пісочної терапії в роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення, допомагає вирішити такі завдання, як:

- проведення діагностичної психолого-педагогічної роботи під час спостережень за дітьми при взаємодії з піском;
- покращення соціального становлення та розвитку особистості;
- організація та реалізація ігрової, театралізованої, навчальної діяльності при роботі з піском.
- розширення знань та уявлень про оточуючий світ шляхом дослідницької

діяльності;

- розвиток пізнавальних процесів: уваги, пам'яті, мисленнєвих операцій просторової уяви, образно-логічного мислення, творчого потенціалу, фантазії, самовираження шляхом задоволення креативних потреб у вигляді створення сюжетів (казок) на піску та дрібної моторики рук.
- посилення відчуття довіри до власних потреб і бажань та підвищення самооцінки й вироблення адекватної міжособистісної поведінки;
- стимулювання невербальної та вербальної пізнавально-мовленнєвої активності; закріплення вміння вживати слова, спілкуючись один з одним, будуючи діалоги між іграшками на піску; корекція фонетико-фонематичної складової мовлення; складання описових розповідей про знайдені в піску об'ємні фігурки (дрібні предмети, геометричні фігури);
 - формування графо-моторних навичок під час малювання на піску.

Таким чином, пісочна терапія ефективно вплинула на розкриття творчого потенціалу дошкільників, а отже, й на компенсацію наявних порушень їх мовленнєвого розвитку».

ВИСНОВКИ

Одним із найефективніших засобів, який сприяє комплексному подоланню труднощів у мовленнєвому, когнітивному та фізичному розвитку є арт-терапія. Серед широкого спектра напрямів саме пісочна терапія відіграє чи не найважливішу роль у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, у т.ч. й з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення, через свою багатофункціональність та доступність.

Сендплей є ефективним методом психологічної допомоги дитині: у формуванні впевненості у собі та стійкої самооцінки, у гармонізації внутрішнього емоційного стану, зокрема при негативізмі, образливості, конфліктності при переживанні будь-яких травматичних ситуацій, таких як розлучення батьків, втрата близьких в адаптації до будь-яких змін у житті дитини – вступ до дитячого садка, зміна дитячого колективу та ін.

Заняття та ігри з піском піднімають у дітей настрій, викликають радість, дозволяють зробити процес виховання й навчання природним, приносять щастя відкриття й задоволення. Будь-які самостійні ігри дітей з піском, починаючи з простих маніпуляцій (пересипання, закопування, здування), до складних сюжетно-рольових ігор мають психопрофілактичну цінність. Уже доведено, що дошкільники, які активно гралися в дитинстві в піску, частіше зростають упевненими й успішними. Перенесення традиційних педагогічних занять у пісочницю дає більший результат, ніж стандартні форми навчання.

Зокрема, істотно посилюється бажання дитини дізнаватися щось нове, експериментувати і працювати самостійно. Удосконалюється розвиток наочно-ігрової діяльності, що надалі сприяє розвитку сюжетно-рольової гри та комунікативних навичок поведінки дитини.

Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс теоретичних й емпіричних методів: теоретичний аналіз, порівняння,

систематизація та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження; індивідуальні бесіди з вихователями, батьками, дітьми дошкільного віку, анкетування, тестування, аналіз продуктів творчої діяльності дітей, були обрані з урахуванням мети та завдань. Серед цих методів можна виокремити такі: метод аналізу науково-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження, порівняння, описовий метод, метод узагальнення; емпіричні: спостереження, опитування, тестування та ін.

У магістерському дослідженні ми теоретично обґрунтували й експериментально перевірили особливості впливу пісочної терапії на психоемоційний стан та формування творчого потенціалу у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Зокрема, здійснити теоретичне обґрунтування проблеми формування творчого потенціалу у дітей з мовленнєвими порушеннями засобом пісочної терапії; визначити особливості мовлення у дітей з нормотиповим розвитком та порушенням розвитку зв'язних компонентів мовлення у дошкільників із ЗНМ; розробили проєкт «Пісочна терапія як засіб створення психоемоційного комфорту та розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення»; дослідили ефективність впливу пісочної терапії на активізацію творчих здібностей дітей та формування у них позитивного ставлення до себе й оточуючого світу.

Інноваційний проєкт «Пісочна терапія як засіб створення психоемоційного комфорту та розкриття творчого потенціалу у дітей з порушеннями мовлення» проводився у п'ять етапів: підготовчий, організаційний, практичний, запроваджувальний та узагальнюючий.

На практичному етапі проводився систематичний моніторинг ефективності технології, що вивчається. Було проведено підсумки апробації інноваційного проєкту з дітьми старшої групи.

За умов систематичного, цілеспрямованого використання пісочної терапії покращився психоемоційний стан дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти та активізувалися їх творчі здібності.

Теоретичне значення магістерської роботи полягає в тому, що в ній обґрунтовано, проаналізовано й узагальнено вплив пісочної терапії на розкриття творчого потенціалу у дошкільників з порушеннями мовлення.

Результати даної роботи можуть бути використані вихователями дитячих дошкільних установ у навчанні та вихованні дошкільнят з метою оптимізації їх пізнавального й особистісного розвитку. Впровадження пісочної терапії в практику роботи дошкільних навчальних закладів сприятиме розвитку творчої уяви, фантазії, розширенню емоційної сфери, релаксації психологічного тону дошкільнят.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова О.П., Аніщук А.М., Артемова Л.В. Програма розвитку дитини «Я у світі» від народження до шести років. наук. кер. О.Л. Кононко. Київ: ТОВ МЦФЕР- Україна. 2019. 488 с. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/programy-rozvytku-ditey/programma-ya-y-sviti.pdf>
2. Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. Київ: Видавництво МОН, 2012. 26 с.
3. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське довкілля» за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.
4. Бережна Н.Ф. Використання пісочниці в корекції емоційно-вольової та соціальної сфер дітей раннього молодшого дошкільного віку. Дошкільна педагогіка. 2006. № 4. С. 58 - 60.
5. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім "Слово", 2003. 344 с.
6. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків: Вид-во Ранок, 2011. 176 с.
7. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. 2-е видання. Київ: Видавничий Дім "Слово", 2010. 374 с.
8. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / за ред. А. М. Богуш. Київ: Вища шк., 2007. 542 с.
9. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2008. 251 с.

10. Богуш А. М., Орланова Н. П., Зеленко Н. І., Лихолєтова В. К. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі: навч. посібник / за заг. ред. А. М. Богуш. Київ: Вища школа, 1992. 414 с.

11. Богуш А. М. Витоки розвитку образного мовлення дітей старшого дошкільного віку в дослідженнях учених. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2015. № 4. С. 24-28.

12. Боровик І. Г. Дихаємо правильно – легко розмовляємо. Харків: Видавництво Ранок. 2012. 64 с.

13. Варварук М. М. Методика формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору. 2021.

14. Ватаманюк Г.П. Музика в країні Дошкілля: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 260 с.

15. Варга В. С., Пашенко Т. В. "Моя сім'я та Я": програма корекції емоційно-вольової сфери дітей у контексті дитячо-батьківських стосунків. Ужгород: ПП Повч Р. М., 2012. 148 с.

16. Власова О.В., Зеркалій О.В. Розвиток дрібної моторики рук / упоряд. О.В. Власова; іл. О.В. Зеркалій . Харків. Основа, 2011. 159 с.

17. Виготский Л.С. Психологія розвитку людини. 2005. 136 .

18. Гарилова Н.С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей. Монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200с.

19. Гавриш Наталя. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: навч.-метод. посіб. Київ: Вид. дім "Шкіл. світ": Вид. Л. Галіцина, 2006. 119 с.

20. Гінжелюк О. Розвиток діалогічного мовлення у дітей із ЗНМ засобами дидактичних ігор і вправ. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: веб-сайт. URL : <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/104/17894-rozvitok-dialogichnogomovlennya-u-ditej-iz-znm-zasobami-didaktichnix-igor-i-vprav.html>

21. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників: навч. метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку "Я у Світі". Київ: Світич, 2009. 160 с.

22. Горбунова Н. В. Ігрова діяльність як засіб розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників. Теорія та методика навчання та виховання. 2012. Вип. 31. С. 44-56.

23. Гордій Н., Корякіна І., Дмитренко А. Гра як засіб розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. Херсон: ХДУ, 2018. Вип. 82 (3). С. 91-98.

24. Гречишкіна А. Пісочна психотерапія . Палітра педагога. 2010. № 5.

25. Газолишин В. Про Піскову терапію.
<http://pisok.com.ua/component/content/article/46-pro-piskovu-erapiju.html#>

26. Гуліна Олена. Польські інноваційні педагогічні системи виховання та навчання дітей-дошкільників. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. пр. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. №23. С. 283.

27. Давидова У. Взаємозв'язок ігрової, мовленнєвої діяльності та спілкування на етапі дошкільного дитинства URL:
http://www.rusnauka.com/15_NNM_2014/Pedagogica/3_170541.doc.htm

28. Денисенко О. І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. Черкаси: ЧОІПОПП ЧОР, 2012. 32 с.

29. Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма / наук. кер. К. Л. Крутій. Київ: Видавництво МОН, 2010. 158 с.

30. Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись: Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками. / за заг. ред. І. О. Луценко. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ: Світич, 2013. 208 с.: іл. (Б-чка журн. "Дошк. Виховання").
Бібліогр: с. 205-206

31. Дитина: Освітня програма від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Бєленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець,

Білоskalенко [та ін.]; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

32. Єпанчінцева О. Ю. Роль пісочної терапії в розвитку емоційної сфери дітей дошкільного віку. 2010. 80 с.

33. Задорожня В. С. Розвиток діалогічного мовлення з ЗНМ: URL : <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-dialogicnogo-movlennadoskilnikiv-z-znm-115882.html>

34. Зінкевич-Євстігнєєва Т.Д. Чудеса на песку: практикум з піскової терапії. 2007. 340 с.

35. Казанцева Л. Навчання дітей дошкільного віку діалогу на комунікативній основі. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки. Бердянськ: БДПУ, 2015. Вип. 2. С. 162.

36. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку "Соняшник". Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с.

37. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку "Соняшник". Тернопіль: Мандрівець, 2014. 88 с.

38. Костик Л.Б., Гончар Н.П., Цегельник Т.М. Особливості пісочної терапії як методу розкриття творчого потенціалу дитини. Інноваційна педагогіка: науковий журнал. 2021. № 36. С.232-236. (Фахове видання, КатегоріяБ) [URL:http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/36/50.pdf](http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/36/50.pdf)

39. Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ "ЛПКС" ЛТД, 2005. 208 с.

40. Крутій К. Л. Створення мовленнєвого середовища: теоретичні засади і практична реалізація. Запоріжжя: ЛПКС, 2001. 203 с.

41. Ласточкіна О. В. Дослідження стану та змісту організації мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал / за ред. А. А. Сбруєва, Дж.

Бішоп, О. В. Єременко та ін. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. №5 (31). С. 143-153.

42. Лісіна М. І. Спілкування дітей з дорослими й однолітками: спільне та відмінне. Дослідження з проблем вікової та педагогічної психології. 2008. С. 45.

43. Лісіна М. І. Генезис форм спілкування в дітей. Принцип розвитку в психології. 2010.

44. Логвинчук С. Л. Дидактичні ігри, вправи, творчі завдання: розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників. Харків: Вид. група "Основа", 2012. 191 с.

45. Логвинова Ірина. Логопед – дефектолог, дитячий психолог. Пісочна терапія. <http://www.defektolog.org.ua/sand.htm>

46. Логопедія: підручник / за ред. М. К. Шеремет. Вид. 3-тє, перер. та доповн. Київ: Видавничий Дім "Слово", 2015. 776 с.

47. Лопатіна Г. О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку: монографія. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2014. 254 с.

48. Луцан Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Одеса, 2006. 473 с.

49. Любашина В. В. Формування діалогічних умінь у дітей старшого дошкільного віку в іграх за сюжетами художніх творів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02., 2006. 188 с.

50. Мартиненко І. В. Комунікативний тренінг для дошкільників з порушенням мовлення. Харків: Ранок, 2018. 120 с.

51. Мартіна О. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів на уроках рідної мови. Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. / Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. № 18 (1). С. 154–159.

52. Марченко І. С. Діагностика комунікативних здібностей дітей із ТПМ. Науковий часопис НПУ імені Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. Драгоманова, 2012. №21. С. 17.
53. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ: Літера ЛТД, 2010. 364 с.
54. Назаренко Н. Ю., Висоцька А. М. Застосування методів арт-терапії в логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. 2021. С. 1-7.
55. Омеляненко Н. Навчання дітей старшого дошкільного віку складати розповіді-роздуми. Наука і освіта, с. 150-15.
56. Освітня програма "Впевнений старт" для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; за заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ: Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
57. Пахомова Н. Г. Діагностика мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Полтава: ТОВ "АСМІ", 2012. 108 с.
58. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 152 с.
59. Пісочна терапія в роботі з дошкільниками / Упоряд. Л. А. Шик, Н. І. Дикань, О. М. Гладченко, Ю. М. Черкасова. – Х. : Вид. група «Основа», 2012. – 127 с.
60. Пелешенко О. В. Формуємо мовленнєву готовність до школи у грі. Палітра педагога. 2011. № 5. С. 16–18.
61. Полєвікова О. Б. Аналіз підходів до розвитку діалогічного мовлення дошкільників. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. Херсон: ХДУ, 2015. Вип. 67. С. 132- 139

62. Приходько Ю. Особливості спілкування дошкільників. *Дошкільне виховання*. 1982. №11. С. 10.

63. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у світі" (нова редакція). Від народження до трьох років: у 2 ч. Ч. I / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ "МЦФЕР-Україна", 2014. 204 с.

64. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у світі" (нова редакція). Від трьох до шести (семи) років: у 2 ч. Ч. II / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ "МЦФЕР-Україна", 2014. 452 с.

65. Рібцун Ю. В. Пісочна терапія як засіб компенсації мовленнєвих порушень у дітей. Інноваційні арт-терапевтичні технології: збірник статей І Всеукр. наук. інтернетконф. (12 березня 2019 р., м. Переяслав-Хмельницький) за заг. ред.: В. А. Вінс, Т. М. Кузьменко, І. М. Зозуля. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 122-126.

66. Рібцун Ю. В. Використання творчих ігор у роботі вчителя-логопеда. Педагогіка здоров'я: зб. наук. пр. II Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2012. С. 414-419.

67. Рібцун Ю. В. Шляхи формування зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць. Київ: Актуальна освіта, 2006. Вип. 3. С.136-144.

68. Розвивальні ігри з водою та піском / Упоряд. Л. А. Шик, Н. І. Дикань, О. М. Гладченко, Ю. М. Черкасова. Харків: Основа, 2010. 127 с.

69. Розвиваючі ігри з водою та піском / упоряд. Н. Ф. Юрченко. Харків: Основа, 2010. 207 с.

70. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Київ: *Актуальна освіта*, 2012. 179 с.

71. Тур Л. В. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників. Харків: Основа, 2016. 160 с.

72. Чулкова Ніна. Сюжетно-рольова гра як засіб розвитку діалогічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку: веб-сайт. URL : <http://rozrobka.in.ua/syujetno-roleova-gra-yak-zasib-rozvitkudialogichnogo-movlenny-v9.html>

73. Kostyk L., Platash L., Oliinyk R. Sandplay as an Effective Method of Psychological Assistance to a Child with Special Educational Needs. Current Problems of Harmonization of Personality Development in the Modern Educational Space. Editors: Olha Blaha, Sławomir Śliwa. Monograph. Opole: Publishing House WSZiA. 2021. P. 408-419. URL: https://www.wszia.opole.pl/wp-content/uploads/2020/05/11_2021.pdf